БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеН

1963 ч. ОКТЯБРЬ 8 вторник № 239 (5643).

Өртээ 2 көп.

Совет-герман найырал—Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту камгалаарының дээштиг фактору

Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев ажылчын-тараачын күрүнсзиниң тургустунган хүнүнде бээр 14 чыл болган ою-биле холбаштыр ГДР-ниң удуртукчулары эштер Вальтер Ульбрихт, Отто Гротеволь, Иоганнес Дикман, Эрих Корренс оларга байырлыг чагаа чоруткан.

Европага тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш, делегейниң ийиги дайынының артыышкынарын узуткаар болгаш герман тайбың керээзин чарар дээш, барыын-герман милитаристериң адаанакчы айыылдыг чүткүлдеринге удур социалистиг чурттарның улустары-биле сырый кады ажылдажылга могат чок демисежип турар ГДР-ниң ажылчыларынга совет улус байыр чедирип турар деп чагаада чугаалап турар.

Тускай догунаан, хамаарышпас күрүне болур ГДР-ниң хөгжүлдезиниң болгаш быжыгарының, делегейге ооң туруштарының болгаш ат-алдарының быжыгарының чорудулгазын барыын-герман болгаш делегей реакциязының кандыг-даа чимзенишкиниери арада доктаадып шыдавас деп чагаада демделээн.

Бистиң чурттарывыстың болгаш улустарывыстың аразында тургустунган аны-дуңма харылзаалар болгаш бүгү талалыг чаагай үре-түңнелдиг кады ажылдажылга улам быжыгып база калбарып турарын өөрүшкү-биле демделеп тур бис деп чагаада айтып турар. Бүзүлбас совет-герман найырал Европада тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту камгалаарының дээштиг фактору апарган, ГДР-ге удур барыын-герман милитаристериң болгаш адаанзырактарның кандыг-даа дайынзырак чүткүлдери бууразашкынга таваржырының үндезини болу берген. Социализмни тургузарынга, ооң чаалап алыышкыннарын империалистиг күштериң халдалашкынындан камгалаарынга совет улус кезээде силер-биле кады чоруур. Совет Эвилели биле ГДР чаңгыс аай одуруг туруп алгаш, делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазын улам ыңай быжыглаар болгаш сырый каттыштырар дээш, коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш демисежип турар.

(СЭТА).

Тараның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының дүжүттүүн бедидеринге минералдыг чемишчидилгелерни болгаш үнүштер камгалаарының химиктиг чүүлдерин бүдүрерин көвүдедир дугайында

химия үлетпүрүнүң, тудуг организацияларының, химия машина тудуунуң заводтарының, көдээ ажыл-агыйга химия продукциязын бүдүрүп турар үлетпүрнүң өске-даа адырларының бүдүрүлгелериниң, эртем-шинчилел болгаш төлевилел институттарының бүгү эр, херээжен ажылчыннарынга, инженерлеринге болгаш техниктеринге, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң

ЧАГААЗЫ

Эргим эштер!

Чурттуң мурнунга чаа, политиктиг болгаш экономиктиг улуг сорулгалар туруп келген таварылга бүрүзүнде Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бодунуң баштайгы сөзүн чоңга—бистиң тиилелгелеривистиң тургузукчузунга, материалдыг бүгүле үнелигүүлдеринң чогаадыкчызынга өгленп турар.

Партия болгаш чон болза коммунистиг ниитилелди тургузар, бүгү ажылчы чоннарга материалдыг чаагай үүлдеринң әлбекшилин тургузар—деп чаңгыс эрге-ажык, чаңгыс түткүл-биле чурттап турар. Коммунизмни тургузарының орудтарынга улуг чедиишкиннерни чедип апкан бис. Продукция бүдүрерин чыл-чылы-биле көвүдедип, чаа мурнакчы техникага үндезилээш, бодунуң бүдүрүлгезин улам болбаазырангайжыдып турар күчүлүг аар индустриа бисте тургустунган. Амгы үениң техниказын болгаш эртемниң сөөлгү чедиишкиннерин шиңгээдип алган мергежилдиг инженерлериң, техниктериң, конструкторларының, дуржулгалыг удуртукчуларның хөй мун армиязы бистиң чуртувуста бар. Алдарлыг ажылчын аңгы, колхозчу тараачыннар, совет интеллигенция болза, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг күчүзүн быжыглаар болгаш хөгжүдер дээш демиселер күшажылчы, эрес-маадырлыг чоруктун үлегерин чаңгыс эвес үдаа көргүзүп келген.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле сөөлгү чылларда бистиң чуртувуста улуг ажыл чоруттунган. Дөртен миллион гектардан ажыг кур болгаш курукган черлер шиңгээдип алдынган. Колхозтарны болгаш совхозтарны организас-ажыл-агый талазы-биле быжыглаар, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин эде тургузар болгаш ону удуртуруп улам экижидер талазы-биле улуг хемчеглер алдынган. Колхозтарга болгаш совхозтарга күрүне улам өзүп турар дузаламчыны көргүзүп, оларны мурнакчы техника-биле чепсеглеп турар. Көдээ ажылагыйга капитал салыышкыны 1953 чылдан бээр дөртен ажыг катап өскен.

Колхозтарның экономиказын улам ыңай быжыглаар болгаш көдээ ажылагый ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын бедидер сорулга-биле эзтти, хөвенни, чигир свёклазын, картофельди күрүнеге салып алырының өртээн улгаттырган. Ооң-биле кады көдээ ажыл-агый машиналарының, кывар үүлүүн болгаш тудуг материалдарының өртээн чиигеткен.

Ол бүгү хемчеглер бодунун түңнелдерин берген. Тараа, картофель, ногаалар, хөвен, чигир свёклазы бүдүрерин колхозтар болгаш совхозтар хөй-биле көвүдеткен. Ол-ла үениң иштинде чонга эзт болгаш эзт продуктулар садары 2,5 катап көвүдээн, сүүтү болгаш сүт продуктуларын садары—5 катап, мал саржазын — барык 2 катап көвүдээн.

Ынчалзажок көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери ынчаар өзүп турза-даа, ол талазы-биле негелде ам-даа доозу-биле хандыртынмайн турар. Ол болза бистиң чуртта ажылчы чоннарның орулгаларының үзүктел чокка көвүдеп, чоннуң чүве садып алыр аргазы өзүп турары-биле тайылбырлаттынар. Ооң-биле кады чон боду база сөөлгү он чылдар иштинде 37 миллион кижиге көвүдээн. Ынчаарга көдээ ажыл-агый өзүлдезиниң деңнели чер болгаш мал ажылының продуктуларынга үзүктел чокка көвүдеп турар хереглелден ам-даа хожудап каап турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай көдүрери коммунистиг тургузуушкунның шалыпчы фронтузу болуп турар деп партия биле чазак санап турар. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң үндезининиң үндезини кезээде тараа ажылы болуп келген.

Сөөлгү он чылдарның дургузунда тараны бүдүрери болгаш ону белеткээри колдуунда кур болгаш курукган черлерни шиңгээдип алырының күсели-биле өзүп келген. Ол шын турган. Минералдыг чемишчидилгелер биске эвээш туруп турда, тарылга шөлдерин калбартырының оруу-биле чоруур апаар ужурлуг турган. Чогуур санныг черлерни моон сонгаар-даа база шиңгээдип алыр апаар бис. Ынчалза-даа химия үлетпүрү кыска хуусаа иштинде бодунуң күчүзүн өстүрүп, көдээ ажыл-агыйны чемишчидилгелер-биле бүрүн хандырып шыдаптар апарганда, ам бар черлерни улам экизи-биле ажыглаарынче улганыышкынны алыр херек. Бодап көөрге, тарылга шөлдерин моон ынай калбартыры минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрерин көвүдириниден эвээш ажыктыг апаар ышкаш. Чемишчидилгелер бар турда, дүжүттү бедидерининг күсели-биле амгы үеде ажыглаттынып турар черлерден биске херектиг тараны ап болур.

XXII съездинин шиитпирлерин өзугаар чуртка чылда тараа бүдүрерин 1970 чылда 14 миллиард болгаш 1980 чылда—18—19 миллиард пуд чедирери көрдүнген.

Ол сорулганы чедиишкиннин-биле боттандырар төлээде, тараа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидер дээш шиитпирлиг демиселди калбартыр херек. Тараның дүжүттүүн бедидерининң күсели-биле эң чоокку чылларда бис тараа бүдүрерин биче дээрге-ле 5 миллиард пудка көвүдедир ужурлуг бис.

Ол сорулганы эн кыска хуусаала шиитпирлеп болур бис бе? Чугаажок, болур бис. Бис чүге чавыс дүжүттү ап турар бис дээрге, колхозтар болгаш совхозтар хамыктын мурнунда, ыланғыя тараа культураларының дүжүттүүн бедидеринге минералдыг чемишчидилгелер-биле чогуур хемчээлге хандыртынмаанында, гербицидтерни, хоран-химикаттарны болгаш үнүш камгалаарының өске-даа химиктиг үүлдерин ажыглавайн турарында болур-дур. Ол чорук ыланғыя бо чыл ышкаш, агаар-бойдус талазы-биле ындыг таарымча чок чылларда тараның курлавырын тургузарынга онза салдарлыг болуп турар. Аажок соок кыш болганы-биле чамдык районнарга күзүн чажыт тараан тарылгалар өлген, чайгы кандаашкын база дүжүтке улуг когаралды таварыштырган.

Дүжүттү бедидери дээш демисел—ол дээрге хамыктын мурнунда минералдыг чемишчидилгелерни көвүдедири дээш демисел ол.

Ону барымдаалаш, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрүлгелериниң чаа күчүлерин ажыглалга киирер талазы-биле бо чылдың планын чугаажокка күүседир, минералдыг чемишчидилгелерни, гербицидтерни, хоранхимикаттарны болгаш химиктиг өске-даа продуктуларны көдээ ажыл-агый хереглелинге бо чылын-на бээрин дыка көвүдедир төлээде, бүгү-ле болдунар үүлдерни кылыынче эргим эштер, силерни партияның Төп Комитеди болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели кыйгырып тур.

Химияның биске берип турары улуг аргаларны ажыглап турган, база ооң-биле кады, курган черлерни сүггарар болгаш сугландырар талазы-биле, көдээ ажыл-агыйны электрижидер болгаш механизастаар талазы-биле ажылдарны хөгжүдүп турган, ооң-биле бис көдээ ажыл-агыйның бойдус халаптарындан хамаарылгалыг чоруун дыка кошкадып, агаар-бойдустуң байдалы кандыг-даа турда, мэгадылаттынган дүжүтү ап, тараа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларынга чурттуң хереглелин долузу-биле хандырып шыдаар бис.

Көдээ ажыл-агыйга химия деп чүл ол?

Минералдыг чемишчидилгелерни билдилии-биле ажыглап турар эртем албан черлериниң, мурнакчы колхозтарның болгаш совхозтарның дуржулгазының көргүзүп турары болза, бир центнер аммиак селитри кызылтастың дүжүттүүн 4—5 центнерге, чигир хөвенниин—2 центнерге, чигир свёклазыныын—25—30 центнерге, картофельдиин —18—20 центнерге бедидип турар. Центнер суперфосфатты одуруглар аразынга төгерге гектар черден 3—4 центнер немелде тараны берип турар.

Химия үүлүн чемишчидилге берип турар чүве эвес. Ам болза бок үнүштерни узуткан турар болгаш хорзлакчылардан база аарыглардан көдээ ажыл-агый үнүштерин камгалап турар ындыг химиктиг препараттарны бүдүрүп үндүрүп турар. Чылдын-на өртээ чүс-чүс миллион болгаш харын-даа миллиард-миллиард рубльдер-биле санаттынып турар, дүжүттүң ынча кезээн бок үнүштерден, хоралакчылардан болгаш үнүштер аарыгларындан ышкынып турар дээрзин чугаалаар херек. Ынчаарга үнүштерни камгалаарынга химиктиг үүлдерни бисте мырынай эвээш бүдүрүп турар.

Химия үлетпүрүнүн бүдүрүлгелериниң бүдүрүп турары өлүмн каш продуктуларны мал ажылында улам калбаа-биле ажыглап турар. Карбамид (мочевина) ышкаш ындыг химиктиг продуктуну мыйыстыг бода малдың чеминге улуг эвес түң немелде кыдыр ажыглап тургаш, белоктуң чедишпезин болдурбайн барып болур. Мал чемнеринге фторин чок кылып каан фосфаттарны, витаминнерни, антибиотиктерни болгаш химиктиг өске-даа продуктуларны немээри база ажыктыг болур.

Полимерлерден болгаш пластмассттардан кылыглар, ыланғыя дуглаглыг хөрзүнге ногаалар өстүрүнге ажыглап турар полимерлиг плёнкалар база көдээ ажыл-агыйга улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Бистиң чуртка күчүлүг химия үлетпүрүн тургузар дээш партия болгаш чазак сөөлгү үеде эвээш эвес күжениишкиннерни үндүрүп келген. СЭКП ТК-ның 1958 чылдагы май Пленумунга чуртка улуг химияны тургузарының программазы үлээп алдынган. Ол чылдарда химия үлетпүрүн хөгжүдүнге күрүне болза Совет эрге-чагырганың бүгү чылдарында ол адырга капитал салыышкыннарындан ажып турар ынча акша-хөренгини берген. Көдээ ажылагыйга киирер дээн минералдыг чемишчидилгелерни болгаш химиктиг өске-даа продуктуларны бүдүрер талазы-биле чаа күчүлерни тургузарынга дыка хөй түүнү база берген. Чеди чылдың баштайгы дөрт чылдарында 200 ажыг чаа химия бүдүрүлгелери болгаш цехтери ажыглалга кирген. Ол чылдарның дургузунда химия продукциязын бүдүрери 1,6 катап өскен.

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрери база көскүзү-биле көвүдээн. Бо чылын минералдыг чемишчидилгелер бүдүрүп үндүрери 20 миллион тонна ажыг болур. Деннелге кылыры-биле, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрери 1940 чылда 3,2 миллион тонна, а 1953 чылда—7 миллион тонна болган дээрзин чугаалап болур.

Ынчаарга минералдыг чемишчидилгелерни болгаш көдээ ажыл-агыйга херектиг өске-даа химикаттарны бүдүрери көвүдеп турган болза-даа, ол продуктулар талазы-биле бистиң хереглелиивис хандырынмайн турар.

Көдээ ажыл-агыйның хереглелин хандырар төлээде, биске эң чоокку чылларда минералдыг чемишчидилгелер бүдүрерин шиитпирлиг-биле көвүдедири эргежок чугула. Ол сорулганы сөңгаарладыышкын чокка шиитпирлээр херек. План өзугаар 1965 чылда 35 миллион тонна минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрүп үндүрерин хандырар төлээде, келир чылын-на минералдыг чемишчидилгелер бүдүрүп үндүрерин 24 миллион тоннадан эвээш эвес санга чедирери чугула.

Ол программаны күүседир төлээде, чемишчидилгелер бүдүрер талазы-биле чаа улуг-улуг заводтарны тудар, ам ажылдан турар хөй-хөй бүдүрүлгелерни алгыдар болгаш чаартыр апаар бис. Ол сорулгаларга чазак хөй акша-хөренгини болгаш материалдаг курлавырларны үндүрүп берип турар. Бүгү-ле эр, херээжен ажылчыннар, инженерлер болгаш техниктер, ажыл-агый, партия болгаш совет организацияларының удуртукчулары чонга таарышкан улуг кедүрлүүшкүн-биле болгаш күш-биле улус ажыл-агыйжы бо эң чугула сорулганы шиитпирлээр дээш ажылдап кириптери чугула.

Ажылчы чоннарның коллективтери, партия болгаш ажыл-агый органнары химияның ужур-дузазын аки билип, химия үлетпүрүн хөгжүдүнин херээн бедик харысалга-биле көрүп, ажылды билдилии-биле организастап турар, ындыг черде ажылхерев эки чоруп турар дээрзин амыдырал көргүзүп турар.

Бо дугайын Тула областың ажылчы чоннарының ажылынын дүржулгазы херечилеп турар. Ажылдап турар бүдүрүлгелерге минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер талазы-биле күчүлерни чаарты тургузар болгаш улгаттырар дээш патриотчу шимчээшкиннин эгелекчилери Новомосковск химия комбинадының ажылдакчылары болган. Ол эгелээшкинни Туланың тудугжулары, партия, совет, ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол организациялары деткээн. Улуг планнарны төлевилеп алгаш, ол планнарны амыдралга боттандырар дээш күжүн болгаш энергиязын тулачылар харамнанмааннар. Ол бүгү чылларда областың химия бүдүрүлгелеринге ажыл-иш хайнығып келген. Ол ажыл кайгамчык эки түннелдерни берген. Новомосковск химия комбинадының бүдүрүлге күчүлери үш катап өскен, мынчангаш комбинаттың тургустунган үезинден бээр бүгү 25 чылдарда кылдынганы хире шак ындыг хөй күчүлерни маңаа дөрт-ле чылдарның дургузунда ажыглалга киирген. Бойдус газындан аммиак алырының технологизязы чуртка бир-ле дугаарында шиңгээттинген. Областың база бир өске химиктиг улуг бүдүрүлгезин — Шекинск комбинадын үштен эвээш чылдарның дургузунда туткан. Ол ам аммиакты болгаш концентрастаттынган үнелиг чемишчидилгени — мочевинаны сайзырадып кылып турар.

Бо талазы-биле Тула область чааскаан эвес. Башкирияда, Татарияда, Поволжьеде, Чөөн Сибирьде химия үлетпүрүн хөгжүдер талазы-биле улуг ажыл кылдынган. Чижээ, Башкир АССР-де чаа бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга киирер талазы-биле № 21 трестин болгаш Уфаның химия заводунун тудугжуларының коллективтери улуг чедиишкиннерни чедип алган. Боттарының күштерин болгаш курлавырларын мөөнээш, уфачылар гербицидтер бүдүрер талазы-биле бо чылын улуг күчүлерни ажыглалга киирген. Ол дээрге уфачы химиктернин гербицидтери-биле миллионмиллион гектар тарылга шөлдерин чемишчидер арганы бээр.

Ынчалзажок чамдык республикаларда, крайларда болгаш областарда минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер бүдүрүлгелерни тударынче четпес кичээнгей салып турарындан чаа күчүлерни ажыглалга киирер талазы-биле онаалгалар үргүлүү үстүп турар. Березниковскинин калий комбинадында, Суминин суперфосфат заводунда, Константиновскинин химия заводунда, Солигорскинин калий комбинадында болгаш Гродноның азот-туко заводунда тудуушкун дыка хожудап турар. Мурманск областын «Апатит» комбинадының тудуунда, Азербайжанда, Грузияда болгаш Литвада минералдыг чемишчидилгелер заводтарында дыка хөй ам-даа доозулбаан ажыл-херектер бар.

Казахстанда Кара-Таунуң даг сыныының районунда фосфориттерниң делегейде эн-не хөй дээн байлактыг черлери бар. Оларның курлавырлары миллиард-миллиард тонна кылдыр санаттынар, а олар ындыгла хандыр эвес чыдар. Кара-Таунуң рудалары фосфорлуг ангидрид шиңгээлиниң талазы-биле Кольск чартык ортулуктун апатит рудаларындан-даа байлак. Ындыг турбуже, Кара-Таунуң бассейнин шиңгээдип алыр ажыл дөстүнер аажок оожум чоруп турар. Мында ам дээрезинде чылда бир миллион тонна безин четпес рудаларны казып тып турар. Мынчангаш кайгамчык хөй байлактар мынчага чедир херек кырында ажыглаттынмайн турар-дыр. Сайзырадылга фабрикаларын ажыглалга киирерин саададып турар. Фосфоридтер талазы-биле дески, байлактыг хирезинде Казахстан бодунуң суперфосфат заводтарынга хереглээр чиг-этти Кольск чартык ортулуктан сөөргүп ап турар.

Күүгүрлүг кислотаны бүдүрер талазы-биле чаа күчүлерни ажыглалга кедергей оожум киирип турар. Күүгүрлүг кислота — химияның хлеви дээраи билдингир болгай. Ол дээрге, машина тудуунга каңның болгаш шойнуң чугулазы ышкаш, химия үлетпүрүнге база шак ындыг ужур-дузалыг. Күүгүрлүг кислота чокта фосфорлуг чемишчидилгелер алдынмас. Ындыг турбуже, күүгүрлүг кислота цехтерин тударының планнары, ыланғыя өөнүг металлургияның бүдүрүлгелериниде чылдын-на күүсеттинмейн турар. Өөнүг металлургия бүдүрүлгелерлиг районнарның хөй-хөй партия болгаш ажыл-агый органнары күүгүрлүг кислота бүдүрүлгелерин чедир үнелевейн турар хире, а чамдыкта шуут херексевестер-даа. Эн-не чиик үнелиг күүгүрлүг кислотаны өөнүг металлургияның бүдүрүлгелериниң ажыглаттынган газтарындан база ап болур. Оон алдынган тонна-кислота колчедандан азы күүгүрден үндүрүп алган кислотага бодаарга, ийи ажыг катап чиик өртектиг болур.

Ортаакы Уралдың чес эзилдирер заводунда болгаш медногорскинин чес-химия комбинадында күүгүрлүг кислоталар цехтериниң тудуу бешген ажыг чыл үргүлчүлеп турар. Челябинскинин цинк заводунда күүгүрлүг кислота цегин тудар талазы-биле ажыл барык-ла чорбайн турар. Кировабадтын алюминий заводунда болгаш Алавердинин чес-химия комбинадында күүгүрлүг кислота бүдүрүлгелерин аажок багай тудуп турар. Волховтуң алюминий заводунда, Балхаштын болгаш Алтын-Топканның даг-металлургия комбинаттарында күүгүрлүг кислота бүдүрер талазы-биле күчүлерни ажыглалга аажок озалдадып киирген. Өөнүг металлургияның болгаш хамаарышкан совнархозтарның удуртукчулары күүгүрлүг кислота цехтериниң тудуушкунун канчаар көөр чоруун үндезини-биле өскертип, күүгүрлүг кислота ажылдап үндүрер бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга өй-шаанда киирерин хандырар ужурлуг.

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрүлгелериниң тудуунда байдалды саадал чокка эдер хүлээлгелиг бис. Бо чылын хамыктың мурнунда улус ажыл-агый планы-биле көрдүнген барык 8 миллион тонна, а келир чылын—9,5 миллион тонна хемчээлдиг кылдыр көрдүнген чаа күчүлерни ажыгладып киирерин хандырары эргежок чугула.

Чүгле Березниковскинин болгаш Солигорскинин калий комбинаттарынга безин бо чылдың төнчүзүнге чедир ийи миллион тонна чыгам калийлиг чемишчидилгелерни, Кингисеппскинин фосфориттиг руднигинге болгаш Москва чоогунун даг-химия комбинадынга—барык 1.100 мун тонна фосфорит далганын, Воскресенскинин химия комбинадынга, Красноуральскинин чес эзилдирер заводунга, Константиновскинин химия заводунга, Сумгаиттың суперфосфат заводунга болгаш Литва ССР-де Кедайняйнин химия комбинадынга — ийи миллион тонна чыгам фосфаттыг чемишчидилгелерни, Ортаакы Волганың совнархозунуң № 18 комбинадынга, Гродноның, Невинномысскинин, Руставтың азот-туко заводтарынга, Джамбулдың суперфосфат заводунга болгаш Лисичанскинин химия комбинадынга — барык 800 мун тонна ынзы-бүрү азоттуг чемишчидилгелерни бүдүрер талазы-биле бүдүрүлге күчүлерин ажылдадып киирер апаар.

Эвилелдешкен республикаларның компартиялларының ТК-лары болгаш Министрлер Чөвүлелдери, партияның крайкомнары болгаш обкомнары совнархозтар-биле, тудуг министерстволары-биле болгаш оларның тус-тус черлерде кол эргелелдери-биле кады тудугларны тудугжу болгаш эштекчи кадрлар-биле, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер чаа күчүлерни ажыглалга киирер дээш доктааттынган онаалгаларны чугаажок күүседиринге эргежок чугула хемчээлдиг технологтуг дериглер-биле, тудуг материалдары-биле, механизмнер-биле оларны хандырарынче угланган хемчеглерни эн кыска хуусаада чорудар херек.

Бар курлавырларның күсели-биле бүгү-ле херектиг үүлдерни ол тудларга бээр херек. Ол черлерже эн-не дуржулгалыг болгаш мергежилдиг ажылчыннарны база түскай эртемниглерни чорудуп, тудуг планының күүселдезинге шынгыы контрольду тургузар.

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрүлгелерин тударының төзевилеттинген программазын чедиишкиниг күүседир төлээде, төлевилел документациязын ажылдап кылырынче онза кичээнгейни салыр херек.

Төлевилел болгаш эртем организацияларының ажылдакчылары минералдыг чемишчидилгелериниң бүгү хевирлерин бүдүрер талазы-биле бүдүрүлгелериниң чаңгыс аай төлевилелдерин ажылдап кылыр, оларны эн-не депшилгелиг аргалар-биле шиитпирлээрин баш удур көөр ужурлуг. Ол чорук төлевилээшкининиң үе-шағын дыка кызырар болгаш тудугларны технологтуг дериглер-биле база тудуг конструкцияларыбиле хандырарын чиигелир.

Чаңгыс аай төлевилелдерге бир аай хевирлиг тудуг конструкцияларды ылавыла хереслеттинген, тудугларның максималдыг блокировказы боттанган, чаңгыс аай дериглер ажыглаттынган турар ужурлуг. Ол чорук тудугну индустриалдыг, бедик деннелге чорудар, тудугларны бүгү-ле конструкцияларын болгаш элементилерин база технологтуг дериглерни белеткээрин, чыын эптээрин болгаш монтажтаарын шууштурулгалыг чорудар. ындыг болганда бүдүрүлгелерни тударының үезинде акша-хөренгилерни болгаш үе-шакты эң хөй-биле камнап алырын хандырар арганы бээр.

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер талазы-биле заводтар тудуун эң эки тудуг болгаш монтаж организацияларына дагзыр ужурлуг. Ол организацияларның күчүлерин эң кыска хуусаада күштелдирип, оларны тода специализастап, индустриальдыг баазазын быжыглаза чогуур.

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер, бүдүрүлгелериниң тудуу тудуг конструкциялары болгаш материалдары-биле чедиштир хандыртынган турар ужурлуг. Тудугларны бедик бүдүркчүлүг механизмнер, машиналар болгаш транспорт-биле чепсеглээр херек.

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер бүдүрүлгелериниң тудуун хөй-хөй чылларда узамдыктырып, акша-хөренгилерни буданнаар болгаш анаа чыттырар чорукту канчап-даа болдурбас. Чаа бүдүрүлгелер продукция бүдүрерин дүрген шиңгээдип алыр ужурлуг. Бир эвес заводту бо чылын ажыглалга киирген болза, ол завод келир чылын чемишчидилгени долу күчүзү-биле бүдүрериниң планын алган турар ужурлуг. Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрерин хөгжүдүнге күрүненин чарыдап турар хөренгилериниң орну чаңгыс чылдың дургузунда-ла дедир эгиттинген турарын барымдаалап көөр херек. Заводтарны дүрген-не, тудуп, оларның төлевилел күчүлерин шиңгээдип алгавысы тудум-на орулганы дүрген-не ап, улам-на хөй тараны, картофельди, ногааларны болгаш көдээ ажылагыйның өске-даа продукциязын бүдүрүп, чоннуң негелделерин улам-на долдур хандырар апаар бис.

Эштер тудугжулар болгаш төлевилелчилер! Минералдыг чемишчидилгелер үлетпүрүн дүрген хөгжүдериниң кайгамчык улуг программазын күүседир талазы-биле улуг болгаш харыысалгалыг хереки силерге дагзып турар-дыр. Тудуп турар бүдүрүлгелер техника талазы-биле бедик деннелдиг болгаш бүдүрүлге мурнакчы технологтуг болур ужурлуг. Бистиң тудуг болгаш монтаж организацияларывыста бар бүгү-ле курлавырларны хөледирип киирери, тудугларда чыгдынган мурнакчы дуржулганы улам долдур ажыглаары эргежок чугула.

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер талазы-биле бо чылдың планында көрдүнген бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга бүрүн киирери, келир чылларда көвүдеткен онаалгаларны күүседиринге өй-шаанда эки белеткенири тудугжуларның, эштекчилериниң, бүдүрүлгелериниң болгаш төлевилел организацияларының ажылдакчыларының алдарлыг хереэ болур.

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер заводтарны тударының болгаш чаарты дериринин программазын боттандырарына химиктиг машина тудуунун ажылдакчылары улуг рольдуг болур. Чуртка минералдыг чемишчидилгелериниң үлетпүрүнге хереглээр дериг-херекселлерни бүдүрүп үндүрерин машина тудуглары сөөлгү чылларда ийи ажыг катап көвүдеткен, ынчалзажок улус ажылагыйының аңаа хереглели ам-даа четче хандыртынмайн турар. Машина тудуунун дыка хөй бүдүрүлгелери химиктиг дериглер бүдүрериниң болгаш бээриниң планнарын чылдың-на күүсетпейн турарлар. Приволжье совнархозунуң «Пензхиммаш», Харьков совнархозунуң Фрунзе аттыг, Мурнуу-Урал совнархозунуң «Курганхиммаш» заводтары болгаш өске-даа чамдык заводтар чурттуң мурнунга улуг өрелиг болган. Шелковскинин болгаш Свердловскинин насос заводтары күүгүрүг кислота бүдүрүлгелеринге хереглээр тускай насостарны бээрин четпес боттандырып турар, Кузбасс совнархозунун Юргинде машина тудуунун заводу калий үлетпүрүнге хереглээр чаарты дерээн чер үүтээр комбайннарны бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип албаан, Пензаның компрессор заводу, «Тамбовхиммаш» болгаш оон-даа өскелер дериглерни küду шынарлыг кылдыр үндүрүп турар.

Машина тудугжуларының кол сорулгаларының биредээ болза ажылдап турар бүдүрүлгелерге химия дериглерни бүдүрерин улуу-биле көвүдедири болур. Улус ажыл-агый чөвүлелдери, партия организациялары болгаш заводтар коллективтери заводтарны кадрлар-биле четчеләәринче, дериглериниң ажылдаарының эвлчеглиг чоруун бедидеринче, күшажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарын эжижидеринче база тудугларга эргежок чугула дериглени чогуур өйүнде хандырып бээринче угланган бүгү хемчеглерни ам дораанна алыр ужурлуг.

Чаа тудугларны болгаш төлевилеп турар заводтарны бедик бүдүркчүлүг болгаш эки шынарлыг дериглебиле бүрүн хандырар төлээде, бистиң машина тудугжуларывыс бүгү-ле үүлдерни кылыр дээрзинге Төп Комитет болгаш чазак бүзүрелдиг.

Эргим эштер! Көдээ ажыл-агыйга улуг химияны тургузары — бүгү улустуң херээ болур. Ол херекле бистиң алдарлыг комсомолчувус, совет аныяктар чугула рольду ойнаар ужурлуг.

Ленинчи комсомол партияның кыйгырыынга кезээде изни-биле харыылап, демиселдиң эн-не берге участокларынче дидими-биле чоруп, Төрээн чуртунун мурнунга боттарының хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип келгеннер.

Химия бүдүрүлгелериниң тудуушкунунга идепкейлиг киржирин, минералдыг чемишчидилгелерниң, гербицидтерниң, хоран-химикаттарның заводтарын тудуп тургузуп турар черлерже комсомолдуң путёвказы-биле чоруурун, чер болганга-ла ажыл комсомолчу хайнығыышкын болгаш кыптыкан турар кылдыр ажылхереки ынчаар таарыштырып башкарар кылдыр комсомолчуларга, аныяктарга СЭКП ТК-зы болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели кыйгырыгны үндүрген.

Эштер! Минералдыг чемишчидилгелерниң бүдүрүлгелерин тударының улуг программазын тодаратпышаан, ажылдап турар заводтарның иштики курлавырларын ажыглаар дугайын үүтүп болбас. Химия бүдүрүлгелериниң коллективтери, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары курлавырларны илередип тывары дээш шынгыы ажылдап турарын, олар улуг түңнелдерни чедип ап турарын амыдырал көргүзүп турар. Воскресенскижилериниң инициативазын химия бүдүрүлгелериниң хөй-хөй коллективтери деткээн. Ол чарыштын

(Төнчүзү 2-ги арында).

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чагаазынын уланчызы

(Эгези 1-ги арында).

үре-түннели бо-дур: чурт пландан ажыр чартык миллион тонна ажын турар минералдыг чемишчидилгелерни алган. Ынчангаш ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейлиг чоруу хайнығып турар ындыг бүдүүлгелер бистиң чуртувуста эвээш эвес. Чижек кылдыр Винницаның суперфосфат заводун чижекке ал керээлиңер. Ол завод чуртта эң баштай-ла бүдүнчүдүр кылган фосфорлуг чемишчидилгелерни янзы-бүрү микроэлементилериниң (молибденниң, борнун, честин, цинкиниң) холумактары-биле бүдүрерин чуртта эң баштай-ла таарыштырган. Чемишчидилгелериниң ол хевирлерин ажыглаары дүжүттү дыка бедидип турар. Лисичанскийин химия комбинадының коллективи эки ажылдап турар. Ол коллектив комбинатты үлегер-көргүзүлүг комбинат болдурар сорулганы бодунун мурнунга салган болгаш ону чедиишкиниг шиитпирлеп турар. Дзержинск хоорайның химиктери чогаадыкчы, инициативчи ёзу-биле ажылдап турарлар.

Роздольскийин даг-химия комбинадының коллективи улуг чедиишкиннерни чедип алган. Үүгле чоокта чаа-ла ажыглалга киирген аныяк бүдүүлге черинің ажылчынары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары күүгүр рудаларын тыварын болгаш ооң технологиязын ажылдап кылырын кыска хуусаа иштинде үгле чедиишкиниг шиңгээдип алган эвес, харын иштики аргаларны болгаш курлавырларны илередип тыпкаш, комбинаттың төлевилээн күүзүн 20 хуу ажырып шыдаанар.

Иштики курлавырларны ажыглаарынга улуг роль бүдүүлгенин чаартыкчыларынга, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларынга онаажып турар, олар дерилгениң хуусаазын үзадырының методларын сайзырангайжыдып, күш-ажылды ажыктыг кылдыр организастаарын нептередип, артыкшылдыг үүлдерни кызылары болгаш продукциянын шынарын экижидер дээш демисежип турарлар.

Горловканың азот-тука заводунуң аппаратчиги В. К. Кобзевтиң дугайында чаагай мактал нептерээн, ол бодунун билиглерин доктаамал сайзырангайжыдып, технологтуг чорудулганы бодамчалыг башкарып турарының ачызы-биле кончуг эки түннелдерни чедип ап турар. Эш Кобзев бо чылын пландан ажыр 160 тоннадан эвээш эвес аммиакты бөлүп деш хүлээлгени алганын чугаалаарга-ла четчир. Ол хире аммиак 600 тонна ажыг минералдыг чемишчидилгелерни болбаазырадып кылырынга четчир. Эш Кобзев бодунун хүлээлгезин чедиишкиниг күүседип турар.

Роздольскийин даг-химия комбинадының автоклавщиги И. С. Коваль, Новомосковскийин химия комбинадының компрессор цегинин машинизи М. С. Кузин, Константиновскийин химия заводунун суперфосфат цегинин улуг аппаратчиги Н. Д. Петренко, Уфаның химия заводунун электролиза цегинин аппаратчиги М. И. Ильтубаев, Кокандының суперфосфат заводунун улуг аппаратчиги С. Турсунходжаева, Чарджоуда суперфосфат заводунуң коммунистиг күш-ажылдың эдлчег начальниги С. Д. Брагов олар боттарының участокторында эрес маадырлыг ёзу-биле ажылдап турарлар.

Днепродзержинскийин азот-тука заводунда коммунистиг күш-ажыл бүдүүлгезинде Н. Г. Моргунга удуртқан аппаратчиктиң коллективи аппаратураны техника талазы-биле башкарарын болгаш ажаап-дежээрин кончуг эки шиңгээдип алган, дерилгенин соксаал чок ажылдаарының доктааткан хуусаларын хандырып, технологтуг чиг-этти камныг чарыгдан турар ол коллектив кайгамчык эки ажылдап турар. Днепродзержинскийин химиктери аппаратарны ёй-тавында ажылдадырының күсели-биле азот-водородтуг холумакты эң улуу-биле ап турар.

Ажылчыннарның, инженерлерниң, техниктериниң эрес-маадырлыг күш-ажылының, бүдүүлгениң иштики курлавырларын билдилиг ажылаш турарының чижектери кончуг хөй.

Көдээ ажыл-агыйга минералдыг чемишчидилгелериниң болгаш өске-даа химия продукцияларын кылып үндүрерин көвүдүр болгаш шынарын экижидер талазы-биле социалистиг чарышка бо чылын Уфаның химия заводунун, Кокандының суперфосфат заводунун, Кемеровонун азот-тука заводунун, Невинномысскийин химия комбинадының, Чарджоунун суперфосфат заводунун, Березниковскийин азот-тука заводунун, Актюбинскийин химия заводунун коллективтери кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алганнар.

Бүрүнү-биле ажыглаза чогуур минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрүп үндүрерин көвүдүдир талазы-биле бистиң ажылдап турар бүдүүлгелеривисте дыка улуг аргалар бар болуп турарын көрүп турар-дыр силер, эштер.

Эң чугула айтырыгларның бирээзи болза, минералдыг чемишчидилгелериниң шыпарын бүгү хемчеглер-биле экижидери болур. Хөй янзы болгаш комплексиг чемишчидилгелерни бүдүрериниче дүрген шилчиир херек. Чемишчидилгелерни хоюг эвес, а борбакталчак хевир-биле сайзырадып кылза чогуур. Ол бүгү болза оларны ажыглаарынга эки байдалдарны тургузар болгаш сөөртүлгелерден аажок хөй камналганы бөлүр.

Эргим эштер! Бо чагаада бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйының мурнунда турун турар эң чугула сорулгаларны тайылбырлаан. Ол сорулгаларны күүседири химия бүдүүлгелериниң ажылчы чоннарының, тудугжуларының, машина тудушкунунуң заводтарының ажылдакчыларының, төлевилекчилериниң, эртем ажылдакчыларының күженнишкиннериниң кайгамчык улуг хемчээлбиле хамааржыр.

Бүдүүлге черлериниң, тудугларының, төлевидел болгаш эртем-шинчилел институттарының ажылчыннары, инженерлери, техниктери болгаш албан-ааакчылары, бо чагаа-биле таныжып көргеш, боттарының участокторында ажыл-херектериниң байдалын ылаптыг, албан хүлээлгезин медереп билир ёзу-биле тодарадып, бар турар бүдүүлге күүлериниң канчаар ажыглаттынып турарын анализтеп көргеш, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрериниң көвүдүдир талазы-биле хемчеглерни айыткан болгаш боттандырган, партияның база чазактың салган сорулгаларын алдарлыы-биле күүседир төлээде, бүгү үүлдерни кылган турар дээрзинге СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүзүрелин илередип тур. Чаа күүлдерни ажыглалга киирери болгаш ажылдап турар заводтарга минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер талазы-биле доктааткан онаалгаларны бо чылын бүрүнү-биле күүседири, а 1965 чылда чуртка 35 миллион тоннадан эвээш эвес чемишчидилгелерни берген турары эргежок чугула. Ол чорук дүжүттү бедидиринге, көдээ ажыл-агый продуктуларынга чурттуң хереглелдерин хандырарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болур.

СЭКП-ниң Төп Комитеди *ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели*

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуунда ажыл-херектер

Ак-Довуракты энергетиктиг чүрээ — күүлүг дизельдер комбинаттың туттунун турар объектилериниче токту дамчыштыаан, дүн-хүн чок ажылдап турар. Дизельдиг шимчедикчилерниң ажылын машинист Онтээ Хуреп-оолович Хомушку хайгаарап турар.

Шимчедикчилерниң канчаар ажылдаарының дугайында айтырыгны комбинаттың дирекциязының болгаш тудуг комитединиң хуралдарынга чугаалажып, аңаа эш Хомушкунуң санал-оналын ап келген. Бодунун ажылынга хамаарышкан бо чугула айтырыгны чугаалажып турар үеде, дизелдиг шимчедикчи бүрүзү чазыг чок болгаш таарымчалыг ажылдазын дээш моон соңгаар кандыг хемчеглерни алырын ол комбинаттың удуртукчуларынга чугаалап турган. Чамдык четпестерни чогуур өйүнде адип-чазап, машинистиге дузалап-даа турган.

Күш-ажылга кызымаккай, ак-сеткилдиг, коллективте хөй-ниитинин ажылынга идепкейлиг киржилгези дээш тудуг комитединиң болгаш партком-нун шиитпири-биле Октээ Хурен-оолович Хомушкуга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп белик атты тывыскан.

ЧУРУКТА: машинист О. Х. Хомушку.

Фотозу Г. Федосеевтии.

Удуртур болгаш өөредир

Мээн тускай мергежилим — слесарь-монтажчы. Ол мергежилдиң кижилериниң хөй нуруузу ышкаш, мен Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүн хөй санныг тудугларынга чорун, комбинаттарга, фабрикаларга, заводтарга, домналарга технологтуг, дерилерниң монтажын кылчын чораан мен. Кая-даа чораан черимден, эптеп тургузарынга киришкеним машиналарга болгаш дериг-херекселдерге болбаазырадып ажылдаар рудаларын янзы-бүрү хевирлерин турасказал кылдыр ап чордум. Хөй чылдар дургузунда ажылдап келгенимниң түннелинде, кижи ынакшыгас аргажок янзы-бүрү рудаларны солун коллекциязын чыып алган мен. Ол үүлдерниң кайызы-даа мээн амыдыралымның, сибиржи чаа тудугларының амыдыралының бир тодаргай үези болуп турар.

Чоокта чаа мээн коллекциямга база бирээ немешкен: Ак-Довуракты дашчылары менээ даг-дугунун онза солун хевирлерин белекке бергеннер. Хөй-хөй чылдар эртер... Ындыгдаа болза, ол хевирлер Тывага адр индустрияның баштайгызы—Ак-Довуракты даг-дугу комбинадын тургузарынга мээн база киришкенимни кезээде сагындырып чоруур.

Мени Ак-Довуракче «Сибтехмонтажтың» Красноярск трези «Тыва даг-дугу» комбинаттың бирги эзлчээнин доозун арыглаар корпузунга электрилиг шүүрүү эптеп тургузарыбиле үш ай хуусаалыг командировкалаткан чүве. Ындыг электрилиг шүүрлерни даг-дугу, цемент болгаш химия үлетпүрүлге ажыглап турар. Тывага ону Ак-Довуракты даг-дугу арыглаар фабриказынга бир-ле дугаарында эптеп тургузуп турар. Бо—чаа, кончуг нарын ажыл болур. Ынчангаш комбинатта техниктиниң болгаш инженер-тудугжуларның хөй нуруузу ону монтажтаарының технологиязынга онза сонуургалдыг болуп турарлар. Электрилиг шүүрлерниң (олар Ак-Довуракты фабриказынга ийи турар) кол сорулгазы болза, даг-дугун болбаазырадырынга хереглеттинген агаарны кижилериниң кадынга хора чок кыдыр даг-дугунун доозунуңдан арыглаары болуп турар. Эптеп, тургузуп каан бир электрилиг шүүрүнүн дензизи 139 тонна.

Мындыг улуг дериги эптеп тургузарын бир эвес хамык херекселдериң чагыкчы организация монтаж шелуге бүрүн дужуртеп турган болза, 6 кижилиг бригада кыска хуусаала чедиишкиниг күүседип болур турган. Ындыг-даа болза, электрилиг шүүрлерни монтажтап тургузарынга эртежок чугула дериг-херекселдериниң чартыы чок болган. Ону белеткеп турар завод чедир чорудуп бербээн. Ол айтырыг мынчага чедир «Тыва даг-дугу» тудугунун удуртукчуларын дуврет-пейн турганын кижи кайгаардыр. Дүрген хемчегни ап, чагыкчы болдунун төлээлекчизин заводче командировкаладып чорутканынан бөлүп, ийи неделя болган соонда четпес кезектерни сөөртөн вагон Абазанга келирге, ону шуптузун Ак-Довуракка, техниктиг складка сөөртүп эккелгеш, көргеш, база катап кайгай бергеннер: быжыглаар материалдар (улуг кадаглар, эзрилгелер, эзрилге бөрттери) чок болган.

Ындыг-даа болза шүүрлерниң белдирлерин бар материалдан эптеп эгелей берип болур. Ынчаарга техниктиг склад фабрикадан ийи километр черде турар. Ам складтан фабрикага чедир дериг-херекселдери сөөртүп чедирери улуг айтырыг апарган. Бо дугайында айтырыгны улуг, биче кандыг удуртукчу кижиге тургуспаан мен дээр. Олар шуптузу дузалаар бис деп аазап, «бүгүн, даарта сөөртүр бис» дижип турганнар. Ол аразында ийи-үш неделя эрткен. Адак соолунде, дериг-херекселдерни монтажтаар шөлге сөөртүп эгелээн. Ам 6 кижи составтыг бригада белдирлерни эптеп киришкен.

Ам бергедеп турар чүве—четпес дериг-херекселдер болуп турар. Слесарь-монтажниктериниң бригадири мен монтажтын чоруп турарының удуртулгазын боттандырарындан ангыда, тускай мергежилдиг монтажчыларны өөредип белеткээрим база кол сорулга болуп турар. Мен оларны бо талазы-биле билип алза чогуур бүгү чүвеге өөредир ужурлуг мен. Доозун арыглаар шүүрлерни эптеп тургузары берге болгаш харыысалгалыг ажыл. Бис бо ажылды фабриканың бирги эзлчээн ажыглалга киирер мурнунда доозар ужурлуг бис. Ындыг-даа болза, ам үеде аргажоктуң кырындан аар-саар ажылдарны кылып тур бис. Мынчангаш ам кол чүве болза, четпес дериг-херекселдерни дүрген келдирери болуп турар.

А. ОРЕШКИН,
«Сибтехмонтаж» участогунуң монтажчылар бригадири.

Эки эгелээшкин эки түннелдерни бээр

Дүш сөөлүнде интернатка чүгле эге класстарның бичии өөреникчилери артылаан. Дыштанар дүн тураажок, школаның башкылары, 5—8 класстарның өөреникчилери Жданов аттыг колхозтуң картофелин казып чорушкан. Олар картофель шөлүнде үшкү хүн ажылдап турары ол. Бо хүннерде 24 гектар картофель кастынган.

Интернаттың өрээлдери арыг-силиг, шалаларны арыдыр чутташ, орунларны шевергин чараш кылыр адин каан. Өөреникчи кичээл соонда келгеш, бот кичээл кылырынга байдал таарымчалыг. Улуг уруглар болгаш ооллар комнаталарында боттарыээлчежип дежурныйлап турарлар, а эң бичиилериниң комнаталарын тускай ажаакчылар аштап, арыглап, бичиилерни карактап турар. Черле ниитизи-биле алырга, интернаттың ажылы эки чорун турары илден. Интернат эргелекчизи К. Опул кижизидикчи башкыларының болгаш дежурный өөреникчилериниң ажылын шын организастап, кызымак ажылдап турар. Өөреникчилериниң бот кичээл кылыр, күш-ажыл кылыр шактары шын организастаттынган.

Кечил-оол Опаевичиниң интернат ажылының талазы-биле чартык чыл планы солун кылдыр тургустунган. Кошкак өөреникчилер-биле болгаш ада-иелер-биле ажылды күштеддиринче улуг кичээнгей салдынган. Кичээлдер соонда өөреникчилер бот кичээл кылыр тускай өрээл бар. Хостуг шагында өөреникчилер ховуже азы арыгже экскурсия кылып, спорттун янзы-бүрү хевирлерин кылып турар.

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдан ангыда, школада өөреникчилериниң күш-ажылчы кижизидилгезиниче чогуур кичээнгейни салган. Школа колхоз-биле чоок харылзаалыг. Төрээн колхозунга, ооң ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга өөреникчилер улуг дузаны чедирип келгеннер. База ол ышкаш күш-ажылга ынак, аңаа сонуургалдыг болурунга, күш-ажылчы кижизидилгени бедик деңнелге эрттиреринге школаның өөредилге мастерскаязы улуг рольду ойнап турар. Ында ерунээр болгаш токарь станоктары бар. Күш-ажыл кичээлдеринде өөреникчилер аңаа чүгле школага эвес, а харын колхозка-даа херектиг чамдык херекселдерни боттарының холу-биле белеткеп турарлар. Уруглардың домоводство кичээлиг башкы Кара-кыс Анай-ооллуң удуртулгазы-биле солун болгаш ажыктыг эртип турар.

Башкылар коллективи 15 кижи составтыг улуг эвес-даа болза бо коллективтиң кежигүннери эп-найыралдыг, бир дем-биле, чаңгызы — шуптузу дээш, шуптузу—чаңгызы дээш чүткүлдүг ажылдап, чүүттап турарлар. Ылаңгыя школаның директору Виктор Ондарович Бавуу-Сюрюңнүң дугайында коллективтиң кежигүннери-даа суурнуң чүүттакчылары-даа сеткил ханыышкыны-биле чугаалаарлар. Даштындан көөрге топтуг оожум, бодунун ажылынга сеткил-сагыжын бүрүн салган ол аныяк кижи улустуң хүндүткелин кызымаккай күш-ажылы-биле чедип алган. Виктор Ондарович 1959 чылдан эгелеп маңаа директорлан ажылдап келген. Өөредилге-кижизидилгелиг, ажыл-агыйжы-даа айтырыгны ол боду чаасказан эвес, чүгле бодунун кады ажылдап турар эш-өөрү-биле кады шиитпирлээр. Коллектив колдуунда аныяк башкылардан тургустунган.

Башкылар чүгле школаның ажылы-биле кызыгаарлаттынмайн, суурнуң хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар. Шуптузу башкылар агитаторлар. Партияның болгаш чазактың шиитпирлерин колхозчу чоннга таныштырып, көдээ чоннуң ортузунда полит-кижизидилгелиг ажылды чорударынга партия организациязынга практиктиг дузаны чедирип турарлар. Башкылардан Владимир Темир-Хая, Белчир-оол Сайын, Валентина Дагбалдай агитатор хүлээлгезин кызымак күүседип, быжыглаан бажыннарынга үргүлчү барып турарлар.

— Бистиң башкылар коллективи күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр, болунун болгаш хөй-ниитиниң ажылынга кызымак чоруу өскелерге үлегер болур. Ам чүгле өөредилге чылының баштайгы айы төнген болгай, ол кыска хуусаада безин школа эки ажылдан, чаңгыс аай, сырый каттышкан коллектив апарган. Эки эгелээшкин эки түннелдиг болур болгай.

К. ОРТУН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Чедериң комбайнери

Чедериң калбак-делгем ховуларында Таңды районунуң «Тиилелге» совхозунун тараазы лер-чери-биле чаптылган. Ында дүжүт ажаан алыышкыны ам сөөлүүреп турар. Дүжүт ажаашкыны эгелээнинден бөөр амга чедир бо чугула ажыл-херекке кым канчаар киришкенин ап көрээл. Комбайнерлериниң аразында бирги черни баштайгы хүнден эгелээш-ле бирги трактор-хову бригадазының аныяк комбайнери М. Акан-оол кымга-даа алыспайн эзлеп келген. Акан-оол бодунуң комбайнын билдилиг башкарып, ону тазрыштыр септен алгандындан, ооң кестирген чери эки шынарлыг, бичии-даа мажак чок.

Ол дээрге Акан-ооллуң ажылга ак-сеткилдиг, ниитиниң хөрээн бедин-биле үнелеп турарының херечизи ол-дур. Акан-оол ажыл дээнде амыр-дыжын-даа уттуптар кижи, шак мындыг аваангыр-кашпагай, ажылга ынак кижилер-биле кады ажылдаарга, артында-ла ажыл бүдүнгүр, кижиниң улам-на соруу кирип, холу безин туттунгур болур-дур— деп, ооң өөрү чугаалап турар. Михаил ажылче үнериниң мурнунда комбайнынын техниктиг ажаалдазын хынап, кезектерин үзеп, үрелген хире черлерин дораан-на кыла шаап алыр. Ынчангаш ооң машиназының аваа халас черге турбазының болгаш үрелбезиниң чылдагааны ында.

Ооң ужурундан ол комбайнер тараа ажаар нормазын үргүлчү 180—220 хуу күүседип, хүнде 11 гектар чериниң тараазын кестирер турган, 22—24 гектарны кезип турар. Тараа ажаап алыышкыны эгелээнинден бөөр «СК-3» деп комбайн-биле 500 гектар чериниң тараазын ажааган. Ол баштай № 7 трактор-хову бригадазынга турган, ол бригаданың тараазын төндүр ажаашкаш, ам № 1 бригадада келген.

— Кол-ла чүве — кылган ажылынга харыысалгалыг, ак-сеткилдиг болурундан, техниканы камныг ажыглаарындан хамааржыр. Ооң ынай база бир кол үүл кажан комбайн ажылдап турда, ооң кайы-бир кезээнге бичии-ле үрелиишкин болу берзе, чижээ, моторунуң ажылдаары шын эвес апарза, ону ынчан-мынчан, азы сөөлүнде деп чылыспас, ол дораан-на чылдагаанын тыпкаш, кылып алырында. Бир эвес ынчалдыр кылбас болза, техниканың үр үеде ажыл чок турар чоруу ооң болур деп чүвени ажылымныңы практиказындан көрген мен — деп, ол чугаалап турар.

—Дүжүт ажаалдазы орайтаан, удавас хар чааптар үе келген. Ынчангаш дүжүт ажаан алыышкынының темпизин дүргедедир, арткан-каш хонуктарда сыпка тараа тургуспас, тарааны бичии-даа чидириг чоккка күрүне шыгжамырынче киирер ужурлуг бис. Ол ажыл комбайнерлерден кончуг хамааржыр деп чугаалааш, хүн нормазын 200 хуудан кудулаг-пас мен — деп, ол чугаалаан. Бо күзүн 700 гектар чериниң тараазын ажаап алыр дугайында комбайнер социалистиг хүлээлгени алган. Ооң аазаашкыны херек кырында боттаныр турар. Бис ындыгларга чоргаарланыр бис.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Улуг Октябрьның социалистиг революциязының 46 чыл ою чоокшулап орар. Бо хүннерде үлетпүр, транспорт болгаш тудуг организацияларының коллективтери-биле кады көдээниң ажылышчилери бүгү улустуң байырлалынга төлептиг белекти белеткеп турар. Оларның күженнишкиннери тараа кезилдезин дүрген доозарынче, үрезин ураринче, келир чылдың дужудунге шынарлыг аңгысты болдунар шаабиле хөйну аңдарарынче, күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче угланган.

Тараа кезилдезин болгаш Төрээн чуртка тараа садарын доозар талазы-биле шалыпчы неделя дүүн доозулган. Бо изиг-түлүк хүннерде биздиң республиканың чер ажылдакчыларының мергежили чаа күш-биле илереттинин турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның ховуларындан тараа келири соксавайн турар. Бөгүнге чедир 3 миллион ажыг пуд тараа күрүне шыгжамырында кирген. Октябрь 6-да тараа белеткелдеринге Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери, ол ишкаш «Тиилелге» совхоз болгаш дуржулга станциязы идепкейлиг киришкен. Кур черлиг совхозтуң ховуларындан 222 тонна болгаш дуржулга станциязындан 161 тонна тараа кирген.

Шалыпчы неделяның хүннеринде «Сүт-Хөл» совхозтуң, Чөөн-Хемчик районнуң «Искра», СЭКП-ниң XXII съезлизи аттыг колхозтарының, Каа-Хемниң «Бурунгаар», «Ленинчи орук», «Октябрь 14 чылы», Ленчи аттыг болгаш «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артельдериниң механизаторлары болгаш хову ажылдакчылары бедик күш-ажылчы идепкейлиг чоруун көргүскен. Олар тараа кезилдезин чер болганга доосказ, ам келир чылдың дужудунге хүсү аңгыс аңдарыышкының дүрген темпилерлиг чорудуп турар.

«Чыраа-Бажы» совхозтун, «Большевик» болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтарның механизаторлары ажаап алыышкынны дүүн доосказ. Чижээ, «Сүт-Хөл» совхоз бодунуң кожазы мал семиргир «Тыва» совхозче 5 комбайнны чоруткан. Каа-Хемниң «Совет Тыва» болгаш «Кызыл тук» колхозтары эң сөөлгү гектарларда тараа кезилдезин чорудуп турар.

Таңды районда «Тиилелге» совхоз ажаап алыышкын талазы-биле хожуда турар. Ол ажыл-агыйның ховуларында 4 мун хире гектар тараа сыпта хевээр. Кур черлиг-де мурнукузу ышкаш комбайннар хөй-биле анаа турун турар болгаш кижилерниң күш-ажылын организастаар ажылда улуг четпестер бар. Бо бүгү болза, үзүктелиишкинден уштунар, тараа кезилдезин организастыг доозар болгаш күрүмеге болдунар шаабиле хөй тарааны садар арганы ол ажыл-агыйга бербейн турар.

Бо хүннүң сорулгазы болза, тараа культураларының кезилдезин доозары-биле кады бүгү-ле хостуг тракторларны аңгыс аңдарыышкынынга ажыглаары болур. Саваң болуп сарааттаарын чер болганга организастаар, а болдунар черлерге ону фермаларже болгаш малчыннар турар турлаглаарже сөөртүр херек. Хөрзүн белеткелинде ажылдап турар механизаторларга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының байдалдары тургустунган, материалдыг сонуургалдың хемчеглери ажылдап кылдынган, социалистиг чарыш организастаттынган, ооң калбак дээштиг чоруу хандыртынган турары чугула.

„Билиг“ ниитилелиниң хуралынга

«Билиг» ниитилелиниң Өвүр район салбырының отчёт-соңгулдалыг хуралы чоокта болуп эрткен. «Билиг» ниитилелиниң мурнунга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунун салган тодаргай сорулгаларынга дүүштүр ажылышчы чугаалажылышкын хуралга калбарган.

Район салбырының даргазы эш Шимитпаанын илеткелинге база хуралга санал берген ниитилел кежигүнериниң саналдарынга салбырның ажылында эки чүүлдерни демдеглеп, четпестерни принципиалдыы-биле шүүмүүлээн. «Билиг» ниитилелиниң район салбыры чон ортузунга лекция пропагандазын калбартыр талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Ол чорук ажыл-агый сорулгаларын чедишкиниг шиитпирлээринче кижилерни мобилизастаарынга дөгүм болган. Салбырның лекторлары район төвүнүн бүдүрүлге, албан черлериниге, колхозтарның фермаларынга болгаш бригадаларынга удаа-дараа барып, лекцияны номчуп турар апарган. Ылаңгыя Хандагайты ортумак школазынга, райпога болгаш эмнелгеге, фермаларга лекциялар доктаамал болуп турар болгаш ол черлериниң удуртукчулары кижилерни лекция пропагандазынче хандыдып турарлар.

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунун сөөлүнде лекция пропагандазы улам идепкейжээн, ылаңгыя ол Пленумнуң материалдарын ажылчы чоннга таныштырар талазы-биле чугула ажылдарның кылдынганын хуралдың киржикчилери эки деп демдеглээн.

Лекция пропагандазының мурнунда амгы үеде салдынып турар бедик негелдени салбырның баштаар чери чедир күүсетпээн дээрзин илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээннер. Салбырда 40 ажыг лекторлар бар хиреде-ле номчуттунуп турар лекцияларның саны эвээш. Оларның шынарын экижидер талазы-биле амдаа хөй ажылдарны кылыры негеттинип турар. Бо дээрге салбырның кежигүннерин лекция пропагандазынче хаара тутпайн, районда хөй саныг тускай эртемниглерни ниитилел кежигүнүнге киирип албайн турарында. Чижээ, ниитилел кежигүнериниң партком ажылдакчызы Х. Семис, райкүүскөм секретары К. Түметей, райкүүскомнуң культура килдизинин эргелекчизи М. Хураган-оол болгаш өске-даа чамдык эштер бүдүн чыл иштинде лекция номчуваннар. Эш Хураган-оол харын мырыңай 4 чыл иштинде дадывырын безин төлевээн.

Районга лекция пропагандазының деннелин улам бедидип, тускай эртемниглерни ниитилел кежигүнүнче хаара тударын «Билиг» ниитилелиниң район салбырының баштаар чериниң чаа составынга отчёт-соңгулдалыг хурал дааскан.

С. МОНГУШ.

Тоолзуг болуп турар

Барыын-Хемчик районда чонну хлеб-биле хандырарын дыка четпес организастап турар. Чамдык кижилер хлеб садып алыр дээш мырыңай тоолзуг байдалга кирип турар.

Сентябрьның төнчүзүнде бир хүнде мындыг таварылга болган. Районнуң коммунал тудуг чериниң ажылдакчызы эш Оржак эртен чеди шакта турун алгаш, Кызыл-Мажалыктың бүгү магазиннерин кезээш хлебке четпээн. Ооң эш Оржак чиик машина мунун алгаш, «Барлык» совхозтуң хлеб магазинине барган — база хлеб чок. Ак-Довуракка кээрге, хлеб садып алыр дээн улустуң ээлчээ кудумчуже үндүр чыскаалыпкан болган. Ооң «Шекпээр» совхозтуң хлеб магазинине кээрге хлеб база куруг. Ооң соонда эш Оржак мырыңай дыка ырак черден барып хлеб садып алган таварылга бар.

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты, Биче-Тей, Дөң-Терезин салбырларында чонну хлеб-биле доктаамал хандырбайн турарының ужурундан ол черниң чону Кызыл-Мажалыктан, Ак-Довуракта хлеб сураглааш, базарда-кээрде автобус хөлезининге артык чарыгдал үндүрүп турар. Ылаңгыя Биче-Тей салбырга хлебти беш хонукта безин сатпайн, бөлөр чоруктар бар.

Аъш-чем талазы-биле чугула хереглел болур хлеб-биле чонну үзүктел чок хандырар дугайында шиитпирлиг хемчег алырын ажылчы чоннар райкүүскомундан, райподан негеп турар.

М. ҮҮЛДҮМ.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни тодаргай удуртур

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң партиому, профэвилелдиң ажылчын комитеди болгаш комсомол комитеди коммунистиг күш-ажыл дээш патриотчу шимчээшкинни совхозка нептередир талазы-биле чамдык организастыг ажылдарны чоруткан. Оон түңнелинде коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты совхозтуң дөрт саанчылары — коммунист Сарыг-оол Тамара, комсомолчу Увангур Вера база Бавуу Уйнук-кыс, Сембирээ Александра олар чедип алганнар. Бо саанчылар сүт саалдазының талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгелерин үргүлчү ажыр күүседип, коммунистиг күш-ажылдың үлегерчижээн көргүзүп, коммунистиг ёзу-биле өөренип, чурттап турарлар.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик ат дээш демиселди совхозтуң үш сүт-бараан фермалары, бир трактор-хову бригадазы чорудуп турар. Ол фермаларда болгаш бригадада шупту 95 кижи ажылдап турар. Оларның иштинде 9 коммунистер, 27 комсомолчулар бар. Дөң-Теректиң болгаш Алдыы-Шынаанның сүт-бараан фермаларының коллективтери кызымнай ажылдап, боттарының хүлээлгелерин эки күүседип келгилээн. Дөң-Терек сүт-бараан фермазы (бригадири коммунист Т. Ондар) бо чылдың сес айларының дургузунда сүт бүдүрер талазы-биле чыл онаалдазын 100,5 хуу, күрүнеге сүт садар талазы-биле хүлээлгезин 88 хуу күүсеткен. Алдыы-Шынаанның сүт-бараан фермазы (бригадири эш Шириин-оол) сүт бүдүрер талазы-биле чыл хүлээлгезин 85 хуу, күрүнеге сүт садар талазы-биле хүлээлгезин 88 хуу күүсеткен.

Моон-биле кады, совхозтуң партиомунуң коммунистиг күш-ажыл дээш чарышты удуртуп турарында улуг четпестер бар. Совхозтуң партиому (секретары эш Дугур-Серен) бо чарышты ам-даа эрелгей удуртуп турар. Партия, профэвилел, комсомол хуралдарында, партиомда, профэвилелдиң ажылчын комитединге бо чарышта киржип турар фермаларның, бригаданың ажыл-чорудулгазының дугайын ховар чугаалажып, оларга үнелиг сүмелерни эки бербейн турао. Совхозтуң дирекциязы болгаш партиому ол коллективтерниң ажыл-ишчилериниң күш-ажылынга болгаш амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бербейн турар. Дөң-Терек болгаш Хайыраакан фермаларының чамдык ажылчыннары чедир кылдынмаан, крышка, кладовка чок бажыңнарда чурттавышаан. Оларга эмнелге дузаламчызын көргүзери экиживээн, кино, концерттерни дыка ээзээш көргүзүп турар. Автолавка график ёзугаар ажылдавайн турар, ынчангаш хлеб, шай, таапкы дээн ышкаш эң чугула хереглелдиң бараннары үстү бээриниң фактылары бар. Коммунистиг күш-ажылдың коллективтери деп бедик ат дээш демисежип турар Хайыраакан фермазының болгаш № 2 трактор-хову бригадазының коллективтериниң четпес ажылынын бир чылдагааны мында.

Совхозтуң партиому коммунистиг күш-ажыл дээш чарыштың бүгүдеге билдингир болурун ам-даа чедип албаан. Бо чарышта киржип турар коллективтерниң сагып күүсетсе чогуур үш иол хүлээлгелеринден үгле коммунистиг ёзу-биле ажылдаар хүлээлгеже кичээнгей салдынгаш, а ийиги, үшкү хүлээлгелер — коммунистиг ёзу-биле өөренир, чурттаар деп хүлээлгелери уттундуруп турар үүл бар. «Коммунистиг күш-ажылдың коллективи дээш чарышта киржип турар ферма азы бригада» деп бижээш, иеску черге азып иаар ужурлуг. Ол чок бооп турар. Ынчангаш оларның бо чарышта киржип турарын аңаа өскээртен келген кижилер билип ап шыдавас.

Партиом, ажылчын комитеди болгаш комсомол комитеди совхозтуң ажылчыннарын коммунистиг күш-ажыл дээш чарышче иалбаа-биле организастаар талазы-биле ажылды кошкан чорудуп келгениниң амгы үеде совхозта чаңгыс-даа кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы дээш чарышка киришпейн турар.

СЭКП-ниң Улуг-Хем партиомунуң ажылдакчылары «Улуг-Хая» совхозка чоруп турган, бо четпестерни узуткаар талазы-биле боттуг хемчегларни албайн, ону оюп эртип турганы канчап-даа таарышпас.

В. САНАА,
СЭКП обкомунуң инструктору.

Чаа квартал, чаа чурттакчылар

РЕПОРТАЖ

Улуг бажыңның ийиги каъды. 31 квадрат метр комната. Ам дээрезинде мында бүгү-ле чүве үй-балай чыдыр: шкафтар, столдар, чемоданнар — шала ортузунда, аяк-сава-даа ында. Маңаа дем чаа-ла көжүп келген ээлери — ашак, кадай улус кухнада от салган, суг куткан, чем кылып хөлзээн-не турлар.

— А, ам-на сагыш ажаан аа, кадай, тергиин-не бажыңга чединдивис, кылганы онза-ла-дыр — деп, өгбүленің эр ээзи өөрээнинден, арта дыңзыг чугаалангаш, кранга барып чуна берди.

— Эй, дөө ол бичии өрээлди ажып көрдүң бе, аңаа дүнмавыска орун салып бээр бис...

— Ийе. Мен база ынча деп бодап тур мен.

— Душ база бар, аңаа изиг сугну, көрбес сен бе, бо шейбек хоорзага изидип аар чүве-дир, чүнар бажың моон ырак болгай, бажыңывыска чынарывыска биске кончуг-ла таарымчалыг — дээш, кадайы токкуладыр соктангылай-дыр.

Оларның өг-бүлези алды кижи. Улуг боттарынга-даа, ургуларынга-даа маа чурттаарынга бүгү байдалдар дыка тааржыр: ийи өрээл, кухня, душ өрээли, тон азар чери — шуптузу-ла таарыштыр кылдынган. Салчактарның өөнүң ишти — үш бичии ургулары, аныяктарның кежээки школазында өөренмишаан, ажылдап турар дүңмазы-биле кады чаа бажыңга көжүп келгени дээш оларга эшеөрү байыр чедирип, оон эт-севин бажыңче киреринге дузалажып турган чүве. Шынап-ла, ынчан оларга аажок байырланчыг болганын канчап демдеглевес боор...

Ийиги каът. Соңганы ажыдып каан. Чымчак салгын эстеңнедир хап тур. Дөө ында, ак-көк Улуг-Хемни кежилдир турупкан улуг көвүрүгүнүң кырында оттар чыскаалыпкан, чиведейнчип, көвүрүглеп машиналар, чадаг кижилер ыңай-бээр шуужуп-ла тур. Чайысыладың бо хире дүрген сайзырап, «Москвазып» бар чыдарынга чоргааралы хайныккан кызылчы болгаш, ыя ол минуталарда кижиниң бодалы хоорайның ужу-бажынга дүжүп турар чорду. Кызылдың адаа талазынче көрүнерем. Хоорайның келир үеде улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи болур эзт комбинадының чаа тудуу дооступ турар. Аңаа эзтти каш-ла минутаның иштинде болбаазырадыптар: хөй санныг нарып механизмнерниң дузазы-биле эзтти ажылдап кылган соонда, бир талазында өрээлге белен колбасаларны, бузурнуктурган эзтти болгаш өске-даа нарын кылыгларны оваалай салыптар. Чонну аъш-чем-биле хандырарының айтырыын шиитпирлээринге улуг рольду ойнаар черлерниң бирээзи бо. Ол ышкаш, хоорайның адаанга сүт, хлеб, пиво заводтары, колбаса фабриказы, улуг магазиннер, столовая, хөй санныг чаа-чаа чуртталга бажыңнары тургустунган. А хоорайның бажы база-ла чаартынып орар. Чижек кылдыр, башкы училищези турар үш къат бажыңны ап көрээл. Каа-Хем суур бисте район төптери-биле барык-ла деңнежип бар чыдар...

Чаа-чаа тудуглар орнун ээлеп-ле турар. Олар моон сонгаар-даа көвүдээр дээрзинге быжыг бүзүрелдиг бис.

...Дөө-ле ында, көвүрүгде машиналарны магадап чугаалажып тура, куду көрну кааптарымга, база бир өг-бүле кээп дүжүрүп тур. Бо ышкаш өг-бүлелер-биле бөгүн маңаа хөй катап ужурашкан мен. Бир таварылга бо-дур.

№ 1 АТК-ның чолаачызы эш Солдатенко бодунуң башкарып турары машиназында чүү-хөөзүн чүдүрүп алган бо хап келди.

— Бо кежээ көжүп алгаш, даарта ырак рейсче хаптар кижи болгай мен — диди.

— Чаа бажыңны алганыңар-биле! — деп, бистиң чанывыска турган, «Кызылтудугнуң» № 2 участогунуң ажылчыны Шеповаленко чолаачыга байыр чедирди.

№ 26 кварталга ол хүн хайныышкыныг-ла болган.

— Четтирдим! Тергиин бажыңнар кылган-дыр силер.

«Четтирдим!»... Бо сөсте өөрүшкүнүң, чоргааралдың бир-ле аяны иле дээрзин кижи дораан-на эскерип каар чорду.

Мурнунда журналист, партия ажылдакчызы чораан, ам пенсионер, хөй-ниитиниң ажыл-хереезинге идел-кейлиг киржип чоруур эш Рылов, башкы-пенсионер Галкина, пассажирлер АТК-зының чолаачызы Антонов, токарь Засов болгаш өскелер-даа бо чаа кварталда көжүп келгеннер. Шупту 78 аал ишти 7 болгаш 12 дугаар корпустарны ээлепкеннер. 19, 28, 31, 41 квадрат метр шөлдүг бо корпустарның ээлери — кварталдың баштайгы чурттакчылары ол кежээ орайга чедир-ле көжүп кээп турдулар. Оларның чаагай амыдыралы дээш партия болгаш чазактың улуг сагыш салыышкынының база бир хереечизи бо-дур.

А. НУГУУРАК.

Тараа төтчеглекчилерин—харыысалгаже

Оорларга ажыглал болдурбас

Кызыл хоорайның милиция салбырының оперативтиг ажылдакчыларының мурнунда кижи ортузу чеде берген, чоон семис ер олурган. Ол болза Кызылдың № 2 АТК-зының чолаачызы Степан Вахрушев дээрзидир. Ол бодунуң кем-буруулуг херээн чажырарын оралдажып олурган.

— Кызыл-тасты кайын алган силер?

— Билбес мен. Мен командировкалап чорумда тарааны кадайым садып алган чадап чок боор.

Ынчалзажок чайлаар аргажок барымдааларны көргүзүп кээрге, ол кызыл-тасты «Тиилелге» совхозтан оорлап алганын Вахрушев билинген.

Ажаап алыышкын үезинде ажылдаары-биле С. Вахрушевти «Тиилелге» совхозче чоруткан турган. Ол баштай дөртү бригаданың ховуларындан шанче тараа сөөртүп турган. Шанда тараа деңзилеп турган деңзи ындыг-ла ылаптыг эвес болганын ол эскерип каан. Ук деңзи херек кырында деңзини ээлээн каш килограмм кудуладып турган.

«Мону ажыглап көрзе кандыгыл?» деп бодал Вахрушевтиң бажыңга кире берген.

Кызыл-тасты Кызылдың сайгарылга баазазынче сөөртүрүн ол дилээн. Оон дилээн хандырган.

Ынчангаш дүненин-не сайгарылга баазазынга чедериниң мурнунда Вахрушев бодунуң чүк сөөртүр машиназын Малоенисейская кудумчуузунда бодунуң № 14 бажыңының чанынга эккеп доктаадып турган. Кызыл горпозунуң ажылдакчызы бодунуң кадайы-биле кады Вахрушев тарааны шоодайларга дүрген савалааш, оларны бажыңының кырынче үндүрүп каап турган. Шоодайларны союндак пөс болгаш бок-сак херексел-биле базырып каап турган. Ол чорук эллээн каш катап катаптаттынган.

Ынчалзажок оор кижи чеже-даа оорланып турза, ол черле туттурар деп улус чугаалажыр болгай. Милиция органы хөй-ниитиниң дузазы-биле кем-буруулуг херек үүлгедикчизин сойгалап илереткен. Чиндиишкин үезинде Вахрушев ашак-кадайның оорлап алганы бир тонна хире тараа тывылган. Олар ол кызыл-тас-биле чүү кылыр деп бодап турганын айтырарга, олар дүште-даа чок мынча деп харыылаан:

— Хаван болгаш дагаалар чемгерер дээш.

Шынап-ла Вахрушев бодунуң хериминиң иштинде аажок улуг төрүүр хаванны семирти азырап турар. Дагааларны чоокку хүннерде садып алыр деп турган.

Вахрушевтерге удур кеземче херээ көдүртүнген. Олар суд мурнунга чогуур харыысалганы хүлээр ужурлуг.

Ынчалзажок тараа үчүдунга ындыг харыысалга чок чорукту «Тиилелге» совхоз чүге кылганыл, деңзини чүге хынап көрбээнил? деп айтырыг тургустунуп келир. Улустуң өнчүзүп оорлаарынга таарымчалыг чорукту боттарының харыысалга чок чоруу-биле тургускан кижилерни база шыңгыы харыысалгаже киирери чугула.

Орай кежээ Кызылдың милиция салбырының дежурный өрээлинге телефон кыңгырткайны берген. Элегестен электростанцияже баар чаа орукта республикаанстуң АТК-зының бензозаправка турган черинин дужунда билдинмес бир чолаачы шоодайлыг тараа дужур октапты деп бир кижиниң дүвүрээзиниг үнүдңналган. Ол-ла дораан чогуур хемчег алдынган. Чолаачыны хөрек үүлгедип турган черинге бөду-биле тудуп алган. Сайгарылга баазазындан дедир ээп олура ук чолаачы ол тараны ап чыткан. Ол болза № 1 АТК-ның чолаачызы Василий Краев болган. Шоодайда тараа арбай болган.

Краевтиң бажыңын чиндип көөрге 270 килограмм хире кызыл-тас база тывылган.

— Бо кызыл-тасты 1962 чылда танывазым кижилерден садып алган кижи мен—деп чолаачы дыңнаткан.

Ынчалзажок ук тараа мырыңай чаа, бо чылдың дүжүдү болганын анализ көргүскен.

Ынчангаш ажаап алыышкын үезинде ажылдаары-биле чоруткан Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозундан ол кызыл-тасты оорлап алган мен деп Краев миннир ужурга таварышкан. Арбайны базала ол колхозтан Краев оорлап алган болган.

— Көге-бугалар болгаш хаван оглу азыраар дээш тарааны оорлап шыгжап турган мен деп, Краев боду медеглээн.

Улустуң өнчүзүнүң төтчеглекчизи Краевти база кеземче харыысалгазынче киирген.

Келир чылдың дүжүдүнге белеткел

ЫЫГЫЛАК. (Телефон-биле). Кандыг-даа ажылдың чедишкинниг болуру аңаа хынамчалыг белеткелден болгаш организастыг удуртулгадан чугула хамааржыр. Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң тараажылары келир чылдың дүжүдүнге үрезин уруушкунун дооскан.

Колхоз тараа культураларынга 4160 центнер үрезинни белеткээн, оон иштинде кызыл-тас — 3000 центнер. Белеткеттинген үрезиниң үүштүг шынарын улам бедидер сорулга-биле бо хүннерде оон арыглаашкынын организастыг чорудуп турар.

Чаагай дүжүт өстүрүп алырынга хөрзүнүң хынамчалыг белеткээри база чугула. Колхозтуң механизаторлары чайын 543 гектарны, күску аңдарылга-биле 663 гектарны чарган.

Кырган аңчылар тайгаже үнеринге белен

Тоожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң 60-дан 82 харга чедир 15 кырган аңчылары аңнап, диициеп аттанырынга белен. Төрээн колхозунга олар чылдыңна хөй аң-елүктү киирип келген. Чаңгыс чижек: 1962 — 1963 чылдарның күскү-кышкы аңныыр сезонунда 126 кишти, 549 диициии, 5 дырбактыгны болгаш оон-даа өскени елүргеннер.

Хоочун аңчылар 1963 — 1964 чылдарның аңныыр сезонунда, эрткен чылдыындан хөй аң-елүктү киирерин хүлээнгеннер. 75 харлыг Тала Бараан бо аңныыр сезонунда 15 кишти, 250 диициии болгаш оон-даа өске аңелүктү киирер мен деп, социалистиг хүлээлгени алган.

Ч. СЕРЕН.

Көдээ авторларның чагааларындан

АВТОЛАВКА КЕЛБЭЭН. Таңды районнуң дуржулга станциязының Кара-Чыраада хойжулары О. Дажысаң, С. Допчу, О. Кашпык-Кара боттарының кадарын турар кодан хойларының кыштагларын белеткеп, станцияның Чедер-Оргазында № 4 хову-трактор бригадазының ажылишчилери күскү хову ажылдарын улуг күзениишкинниг чорудуп турар.

Бо ажыл-ишчилерниң амыдырал хандырылгазын экижидеринге садыг чугула ужур-дузалыг турбуже, оларга автолавка келбейн турары хомуданчыг. Оон ужурунда малчыннар шай, таапкы садып алыр дээш Бай-Хаак болгаш Дүрген суурларже чоруп турар.

Автолавканың доктаамал келирин ажыл-ишчилер негеп турар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

* * *

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ. Каа-Хем райпозунуң белеткел конторазының агентилери сөөлгү ийи айлар дургузунда «Совет Тыва» колхозка келбээн. Колхозчулар боттарының хуузунда алгы-кежин Кызыл хоорайже киирип дужаар ужурга таваржып турар.

Хөй-хөй школачылар чайгы дыштанылга үезинде хөй өргелер өлүрүп, оларның кештерин дужаар кылдыр белеткеп алган. Ам өөредилге чылы эгелээни-биле хөлбаштыр олар ол өрге кештерин дужаар аргазы чок болуп турар.

Белеткел агентилери чон ортузунга ажылдаар чүве болза, чиг-эт белеткелиниң планын күүседиринге-даа дөгүм, колхозчуларга-даа ажыктыг болур ийик.

Д. САЛЧАК.

* * *

ЭМЧИ ЧОК. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Булун-Терек салбырында кижи эмнелгезиниң ажылы баксыраан. Эрткен частан бээр маңаа үш эмчилер халашкан. Оон ужурунда чаа өөредилге чылының эгезинде школачылар эмчи шинчилгези эртпээн. Ынчангаш ам үеде кадык уруглар аразында аарыг уруглар база өөренип турар. Ол ышкаш «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында база эмчи чок.

Районнуң кадык камгалал килдизи чонну кадыының камгалалыынче кичээнгей салза чогуур.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кызылдың музыка школазында 270 уруглар өөренип турар. Ында фортепьяно, скрипка, баян, домбра класстары болгаш үрер хөгжүм өөренир оркестр салбыры ажылдап турар.

Чуурукта: аккордеон клазында кичээл. Башкы Н. А. Сухорослов бирги классчы Наташа Беляеваны өөредип тур.

Фотозу Г. Сиротиннин.

Социалистиг чурттарда

ПЕТР, СЕНИ ӨҢНҮКТЕРИҢ МАНАП ТУР

Чоокта чаа ССРЭ-нин Дээди Советиниң Президиуму Венгрияның девискээрин немец-фашистиг эжелекчилерден хостаары дээш тулчуушкуннар үезинде совет дайынчының амы-тынын камгалап турда илерээн дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш венгр хамаатылар Имрене Сантону болгаш Иштван Токачини «Ада-чурттуң дайынының ийиги чергези» орденнер-биле база венгр хөрээжен Имрене Сантону «Дидим чорук дээш» деп медаль-биле шаннаан.

...Кам-хайыра чок, берге дайын бо кижилернин — венгр патриотчуларның болгаш совет дайынчы Петр Мокрогузтуң салым-чолун тудуштурган. Кижилериниң кээргелдиг аксеткилдиг чүректеринин чылыттырганы эрте берген бо ужуражыышкынны шаг-үе угаан-сагыштан балап каан ышкаш сагындырыы дег. Ынчалзажок кым-на дезиптер дээш оралдажырга-ла холун, будун фашистернин өдура кезип турганы, Парканның болгаш Тирасколдуң туттурган шериглер лагерьлериниң хүннерин уттуп шыдавазы-биле дөмей, Петр Мокрогуз бо ужуражыышкынны черле уттуп шыдавас.

1944 чылда пулемёт салбырының командири сержант Мокрогуз 41 гвардейжи дивизияның составынга Яссы болгаш Кишинёв дээш тулчуушкуннарга киришкен. Федор Сирота биле кады бир бедикчигеш дээш демиселге Петр дайзының камгалалын чок кылган болгаш батальонуң шаап халдаарынга орукту ажыткан, а Венгрияның кызыгаарынга оларга «Дидим чорук дээш» деп медальды тывыскан.

Ынчалзажок медаль Петрниң хөрээн үр эвес, чүгле Надьлок деп венгр черге чедир каастаан.

...Бир-ле катап Петр аштан болгаш аарыг-халаптан сегип алгаш, бодунуң чаштып турган черин каапканда, кажан фронт Балатон хөл чанынга көдүрүлгеш, Барыын чүкче база катап доктаадыр аргажок ырай бергенде, кырган Пишта саваң бөлер дээш кудумчуже үне берген. Дырбаажының бистерингe бир-ле чүве кынгырт дээн болгаш эрип калган харда төгерик мөңгүннү кырган көрүп каан. Оон бөр-ле бо кырган ук медальды ээзинге эгидер дээн идегелин ышкынмайн бодунда камныг шыгжап чоруур. Ол ону 18 чыл шыгжап келген.

ЧОК ТУРГАН СУУР

...Надьлок оруктун кадыр ээр черинден дораан-на көстү хонуп кээр. Чазаглыг орук улуг хөлчүгешти ооп эрткеш, төвүнче, делгем 8 чыл школазынче, культура Бажынынче болгаш көдээ Советтиң бажынынче чедире бергеш, кудумчунун хериминиң чанынга чатыла бээр. Кудумчулар дорт, план ёзугаар кылдынган, ол бажыңнар кадайлар чайының хүнүнүң хереддеринге болгаш погаанчыдылага шымны бергилээн.

Бистер «Известия» солуннуң корреспондентизи-биле кады дораан-на көдээ Советке дарга Йожефа Грамшпаргарга Иштван Лапошинин Конституциязы аттыг кооперативтиң даргазынга ужуражы берген бис. Олар ийилээ, аңгы-аңгы болзажок, бот-боттарынга дөмейлежир бир-ле чүвези бар, чаңгыс чер чурттуглар кооперативиниң ажыл-херектериниң дугайын күзел-биле чугаалап турарлар. Дайын сөөлүндеги баштайгы чылларда элээн каш өг-бүлелер аргажок дырттар күжүн ниитилештирип кадып, 300—400 хольд (гектар) черлиг болуп, кооперативти тургузуп алганнар.

Чаа амыдырал ынчаар эгелээн.

— А мурнунда маңаа чүү турганыл?

— Чүү-даа чок...

— Ыдавылаарга, ээн чер. Каш бажың турган. Чер граф Ференц Хунядка хамааржып турган — деп, И. Лапоши чугаалады.

— Көдээ суур барык кооперативиниң-биле хары угда тывылган. Дайын сөөлүнде маңаа аъды, чери чок хөлечиктер, чер казыкчылары түрлү-жааннар. Баштайгы чылларда дыка-ла берге турган, шуптузун ээн черге эгелээр ужурга таваржып турдувус. А ам кооперативте 310 ферма бар. Ажыл-агыйны ам дээрезинде бай деп адап болбас: 3.300 хольд черлиг, 1700 хаваннарлыг, 450 инектерлиг, бодунуң көдээ ажылагый чепсек-херексели болгаш машиналары база бар. Бир эвес каш-ла 13 чылдар иштинде кооперативтиң үлешпес фондузу 18 млн. форинт чедир өскенин бодап көөр чүве болза бистиң шилип алган оруувус шын дээрзинге ам кым-даа чигзиннес.

Мурнунда хөлечик болгаш чер казыг чорааннар ам үгле өөн дүжүрерин бодавас апарганнар. Күш-ажылдың үнези 30 форинт болуп турар. Уруглар школада өөренип турар, бажыңнарны электрижиткен. Суурнун төвүнде 360 олуттуг кино залдыг Культура бажынын туткан.

Иштван Лапоши кооперативтиң мурнакчыларының дугайында эки организатор кижилерниң хүндүткелин чаалап алган бригадир Михал Киллере дугайында, чаңгыс центнер мал чеминге эттиг бедик немелде өзүлдезин чедип алган хаван ажаакчылары Иожефе биле Михал Шлетт оларның дугайында чугаалап турар, ынчаарга бо чугаа болза чаа амыдырал мында болунун дорт болгаш идегелдиг уг-шиин тыпкан дээрзинин дугайын бүзүрелдии-биле херечилеп турар-дыр.

ОЛ КАНЧАП БОЛГАНЫЛ

...Көдээ Совет даргазы бисти Иштван Токачиниң бажынынга чедирип келди. Оон уруу Имрене Санто кел дивээн аалчыларны бижиргеп, эпчоксунуп чоруй уткуп алган. Бодунуң берге болгаш үр 79 харны назылаанында кырып, баксыраан Пишта ирей база үнүп келген. Имрене Сантонуң ашаа кладовка өргелекчилеп турары күр-ажыл-агыйның ажылындан ам-даа ээп келбээн.

Улус эртер улуг эвес черде стол артынга эткен хүннерниң болуушкуннарын катап төрүттүндүрген чугаа-соот хайныр өгелээр.

— Фронт бисти эрте база берген. Бэрыын чүкче чорупкан кылдыр сагындырар турган—дээш, Имрене Санто оон ыңай уламчылады. — Дайын ам-на доозулган-дыр деп бодаан бис. Кайын ындыг боор ийик. Фронт бистиинге дедир ээп келген, ол дүне хутор чанынга күштүг тулчуушкуннар болган.

А эртен эрте оон адазы бажыңындан үнүп келгеш, ол тулчуушкуннарның изин: снарядтардан оңгашталган чаа черлерни көрген. Ол оңгашталган черлер, чаа балыглар -биле дөмей, чер болганда-ла бар турган. Оруктап немец танкылар илчирбелерин кангыратпышаан, союп бар чораннар. Оңгар черден ээп чанып олура херим чанында чолдак хөвеңнег куртка кеткен кижини кырган көрүп каан. Ол болза сержант Петр Мокрогуз болган. Баталон хөлүүн районунга бистин шериглеривистин түр када аткаарлаашкыны болуп турда, немецтериниң турган черинче ол кире берген болгаш Петр эллээн хөй дүнелерде терең харлыг ховулап тоялап келген, а хүндүс эткен чылдың кукуруузалының болгаш тоорук саванының аразынга чаштып турган. Аш-чут, донуп-дожаашкын болгаш аарыг-аржык ону Сантонун бажыңынче чедирип келген. Ынчан Имре боду үнүп келгеш, Петрни көрүп кааны ол үүве-дир. Канчалза эвил? Долганыр: немецтер чиндип маннажып турар, бир өвес бажыңга орус кижи тып алыр болза, бисти шуптузун бөөлап кааптар болгай. Сүмележип көргеш, венгр өөнүктер сержантыны бажың чоогунда онгарның кыдыынга бедип турган сараат саван адаанга чажырып алыр деп шиитпирлээннер.

— Бир-ле катап немецтер боттарының танкыларын болгаш үгер-бооларын чажырар дээш сараатка келгеш, оортан саванны аңдара октай берген ол минуталарны кажан-даа утпас мен — деп, Имрене Санто чугаалааш, оон ыңай мынча диди:— Авам бажыңындан үне халып келгеш, саван октап турган немецтерни кончуп эгелээн. Ынчангаш, ол боду саванны куспак-куспаа-биле ап бергеш, кудумчудан арай деп үндүр үдээн болгаш шак ол берге айыылдан чайлаар дээш угаан-куду оскуудурган турган.

Венгр патриоттар боттарының амы-тынын артынга катташ, Петр Мокрогузту эллээн каш хүннер иштинде чажырып келгеннер. Кажан дүн дүже бээрге, Сантонун кадайы аңаа немни чедирер, а артканнары чоокта фашистер чок бе дээрзин хайгаарап кадарар турганнар. Удаваанда сержант сегип, күш кире берген болгаш болунче фронтунун шугумун дамчыштыр эртип чоруур деп шиитпирлээш, венгр өөнүктер-биле байырлажып чарылган.

Чылдар эртип-ле турган. Дайынның чедирген уржуктарын ажыр эткен, ынчалзажок Сантонун өг-бүлези-биле Петр Мокрогузту ханы харыдзаштырган найыралы үзүлбээн. Петр бир-ле катап ооц кады төрээн акызының оглу дүңмазы Михаил Сусленко Венгрияның девискээринде түр туруп турар совет шериг кезектериниң бирээзинде шериг албаны эрттирип турар деп билген. 1945 чылдың январьда Надьлок деп чернин чоогунда хуторга чурттап турган Имрене Сантону уктап тыварын Петр ол дүңмазындан дилээн. Уктаашкын чедишкинниг болуп доозулган.

Мурнунда Совет Армиянын сержантызы турган Петр Мокрогуз Надьлокче баары-биле белеткенип, изиг тулчуушкуннар болуп турган черлерге баргаш, венгр патриоттар-биле ужурашкаш, келир деп турар.

Митрофан ПОПОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Будапешт.

Улуг Октябрьга алдар болдурган чарыш

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның ажылчы чоннарының Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл болур оюнга алдар болдурган социалистиг чарыжы калбарып турар. Фридек-Мистек хоорайда металлургия заводунуң ажылчыннары болгаш Прагада «ЧКД» заводтуң машина тудугжулары социалистиг чарыштың эгелекчилери болуп турарлар.

Фридек-Мистектиң прокатчиктери чыл планын хуусаа бетинде күүседир болгаш 4-кү кварталдың дургузунда пландан ажыр 4.150 тонна чугa демирни бээрин шиитпирлээн. Праганың машина тудугжулары планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир талазы-биле хүлээлгелерни боттары база алган.

Чехословакияның өске-даа үлетпүрбүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының коллективтери Улуг Октябрьга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни база ап турар. Октябрь мурнунуң чарыжы массалыг болуп турар.

МООЛ АРАТ РЕСПУБЛИКАДА

МАР-да партия чырыдыышкынының четкизинде өөредилге чылы

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Партия чырыдыышкынының системазында өөредилге чылы эгелээн.

Чаа өөредилге чылының ылгалдыг шынары болза, эрткен өөредилге чылының түннелдериниң болгаш партия чырыдыышкынының моон соңгаргы сорулгаларының дугайында Моолдун араттың революстуг партиязының ТК-ның доктаалында тодараткан партия чырыдыышкынының чаа системазы болур деп МОНЦАМЭ агентилел дыңнадып турар. Бо чаа системаны өзугаар бо чылын марксисчи философияны, политэкономияны, МАРП-ның төөгүзүн, СЭКП-ниң төөгүзүн, а ол ышкаш делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүн өөренир талазы-биле ийи чыл хуусаалыг бөлүмнерни тургускан. Бо эртемнериң талазы-биле дээди эртемниг кижилерге теоретиктиг семинарларны организастаан. Малчыннарга политчырыдыышкынның бөлүмнерин база тургузуп турар.

МООЛ УЛУСТУҢ ЧЕДИИШКИНИ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдун беш чыл планының үшкү чылы болур бо чылын чуртта күрүнеңиг болгаш кооперативтерниң үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери 1960 чылга деннээрге 50 ажыг хууга өскен дээрзин баштайгы түннелдер көргүскен. Ол сан үлетпүр продукциязының чыл санында өзүлдези 16,1 хуу болуп турар дээрзин көргүзүп турар деп МОНЦАМЭ агентилел дыңнадып турар.

1960 чылга бодааргa электроэнергия ажылдап кылыры бо чылын 1,6 катап, хөмүр даш болгаш фольфрам тывыжы кайызы-даа 1,5 катап, пестаавы кылыры колдуунда-ла ийи катап, эт бүдүрүп үндүрери 1,4 катап, далган дээрбедээри колдуунда-ла 3 катап улгаткан.

Сөөлгү чылдарда МАР-га Улан-Баторнуң электростанциязының дөткү эзлээ. Толгойтиннің чылыг күжү-биле ажылдаар электростанциязы, өлүн каш хөмүр даш шахталары болгаш далган дээрбедээр бүдүрүлгелер, Тосонцэнгольскиниң ыяш ажылдап кылыр комбинады болгаш Улан-Баторда бажың тудар комбинат дээн ышкаш улуг бүдүрүлге черлери ажыглалга кирген.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязында

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентилери С. Лосев, Г. Васильев, В. Петрусенко оларның дамчыып турары болза:

Кол Ассамблеяның XVIII сессиязынга хүн бүрү ниити чугаалажылгага төлөлөрниң берип турар чаачаа саналдары болза ядролуг шенелдерни чамдык-кезиктеп хоруур дугайында Москва Керээзинге ат салганынга бүгү делегейниң улустарының көргүзүп турар аажок улуг идегелин илередип турар.

Кол Ассамблеяның октябрь 4-те болган эртенги пленарлыг хуралынга польша төлөлөрниң баштыны, Польшаның даштыкы херектер министириниң оралакчызы Юзеф Виневичиниң медеглээни болза, Москва Керээзи чепсегелениишкинни эндере бүдүрерин чепсегелениишкинни дүжүреринче угландырып болур болгаш болур-даа ужурлуг. Керээ болза үш улуг күрүнелериниң аразында баштайгы улуг дугуржулга болур дээрзин ол чугаалаан.

НАТО-нуң күрүнелери биле Варшава Керээзинин киржикчилери чуртталың аразынга бот-болунга халдашпас дугайында Керээни чарар дугайында 18-тин Комитединин хуралын удуртукчу ажылдакчыларның киржилгези-биле эн бедик деннелге эрттирер дугайында Совет Эвилелиниң саналдарын, а ол ышкаш өске-даа совет саналдарны Юзеф Виневич деткээн.

Чер бөмбүрзээнин янзы-бүрү районнарынга, хамыктың мурнунда Европага ядро чок зоналарны тургузарының эргежок чугула болуп турарын Польшаның төлөлөкчизи тодаргай чугаалаан. Төп Европаны атом чок зона болдурар дугайында Рапацкийниң планын — Польшаның планын ол сагындырган. Төп Европаны ядролуг чепсектен хостуг зона болдурарының онза ужурдузалыын Виневич айыткан.

Оон дараазында оратор ийи немец күрүнелериниң — ГДР биле ГФР-ниң аразында харылзааларның амгы байдалын тодаргай чугаалаан. Нацисчи Германияның өскүткени дайынның түннелинде Төп Европада тургустуган чаа байдалды хүлээп көөрүндеи ГФР-ниң чазаа ойталап турарын ол айыткан. Польшаның барыын кызыгаарының доктааттынып тургустунганынга болгаш ону өскертип болбазынга ГФР-ниң чазаа чигзинин турар. Герман милитаризмнин дайынзырак политиказын бүрүү шаап турар болгаш бүгү диптериң дыка хөй чурттары-биле тайбын кады ажылдажылганың харылзааларын тургускан тайбыңга ынакшылдыг баштайгы немец күрүне — ГДР-ни ГФР-ниң чазаа күш-биле каттыштырарын оралдажып турар-дыр.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар талазы-биле улам ындайгы базымнарга шаптыктаар дээр Боннуң оралдажыышкынарын бүрүү шапкаш, польша төлөнин демдеглээни болза, «герман айтырының шиитпирлээри ядролуг чепсекти Германияга тыпсырының бүгү планнарындан ойталаарын негеп турар. Ол шиитпир доктааттынып тургустунган герман кызыгаарларны хүлээп көөрүнге, бот-эргелиг ийи герман күрүнелериниң догуннап турарын хүлээп көөрүнге. Барыын Берлиниң айтырыын таарыштыр шиитпирлээринге үндезилеттинген турар ужурлуг.

Бодунуң чугаазының төнчүзүнге польша төлөлекчи — бужар-чүдек, колониалисчи системаны узуткаарының, делегей садының хөгжүдериниң, амгы делегейде КНО-нуң ролюнуң айтырыгларынга доктаап чугаалаан.

Оон дараазында санал берген Ямайканың төлөлекчизи сенатор Хьюс Шерер Москва Керээзинге байыр чедирген. Ол Керээни чарганы чүвениң үүгле өгези-дир, ынчангаш ам ядролуг күрүнелер чепсегелениишкинни дүжүреринин эн делгеренгей айтырыгларының талазы-биле дугуржулгаларны чедип алыр ужурлуг деп, ол медеглээн. Кариб далайның районун болгаш бүгү Латин Американы ядролуг чепсектен хостуг зона болдурарынга дузалаарынче Ямайканың чүткүлүн эрткен чылдың кариб кризизи быжыглаан дээрзин Шерер демдеглээн.

Эрткен дыштаныр хүнде

ЭРТКЕН дыштаныр хүнде — октябрь 6-да Кызыл хоорайга үлетпүр болгаш аъш-чем бараанларының күскү ярмарказы болуп эрткен. Аңаа иштики болгаш даштыкы янзы-бүрү хептер, дааргалыг болгаш трикотаж кылыгларын, культура-амыдырал хереглелиниң үүрмек бараанларын, бажың иштиниң болгаш школа-бижик херекселдерин, янзы-бүрү аъш-чем аймаан хөй-биле садыглаан. Күскү ярмаркага садып алыкчылар Октябрьская кудумчузунга чыглып келгеннер. Ажылчы чоннарга бараан болгаш аъш-чем аймаан садыглаарының мындыг аргазының ачызында, кызылчылар боттарынга хереглээн бараанларны болгаш аъш-чемни хөй-биле садып алганнар. Ылаңгыя кышкы хептер болгаш ургларга чылыг хептер садып турар черлерге кижилер хөй-биле чыглып кээп, садыглап ап турганын көөрге, дыка магалыг болгаш.

Чуруктарда: үлетпүр болгаш аъш-чем бараанларын садыглап турары.

Фотолары С. Феоктистовтуу биле А. Нугуурактыы.

Журналистернин үшкү бүгү-делегей ужуражылгазының киржикчилери Асуанда

КАИР. (СЭТА). СЭТА-ның корреспондентизи В. Ивановскийниң дамчыдып турары болза: журналистернин үшкү бүгү-делегей ужуражылгазының бөлүк киржикчилери Нилде тергиин улуг гидротехниктиг дерилде — Асуанның бедик плотиназының тудуунга чораан. Египет улустуң аас-кежиктиг амыдырал, болунуң чуртунуң чечектелиишкининиң дугайында күзел-бодалын холбаан турары Вадд Аль-Аалини көдүрүп турар египет болгаш совет ажылчыннарның, техниктерниң, инженерлериниң кады ажылдажылгазының болгаш оларның маадырлыг күш-ажылының көскү түннелдериниң дугайын египет болгаш совет эксперттер журналистерге чугаалап берген.

Журналистер хөй айтырыгларны салып, участок бүрүзүнде ажылдың канчаар чоруп турарын, күш-ажылдың байдалын болгаш ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазын сонуургап көрген. Тудуг шөлүн көрген соонда Асуанның бедик плотиназының тудуун боттандырар талазы-биле организацияның кол директорунуң оралакчызы Ибрагим Заки Кинауи, кол совет эксперт А. П. Александров болгаш египет тудугларын организациязының кол директору Гамаль Эд-дин олар төлевилелди сан-хөө-биле хандырып, тудуг техниказы-биле чепсеглеп турарының дугайын болгаш чурттуң экономиказынга плотинаның база электростанцияның ужуруузазын, совет болгаш египет тускай артемниглериниң кады ажылдажылгазының дугайын чугааланнар.

«Американың Каттышкан Штаттары экономиктиг эвес, а политиктиг бодалдар-биле бо бедик плотинаны тударындан ойталаан» деп Кинауи чугаалаан. «КАР-га дузаны көргүскени дээш Совет Эвилелинге улуг өөрүп четтириишкини илередир ужурлуг бис. Совет Эвилели тайбын дээш демисежип турар чурттарга дузалажырын оралдашпышаан, ол чазгай херекти кылып турар» деп ол демдеглээн.

Асуанче аян-чорук, Нил хемни дургаар селгүүстээшкин ол черлерде төөгүлүг трассаалдарны көөру-биле доозулган. Журналистер кежээ орайтай бергенде Каирже ээп келген. «Ынаар чораанывыс дыка солун болгай. Көрген чүүлдеривис бистин бодап турганывыстан безин артык болду. Садд Аль-Аали — Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг политиказының демдээ-дир» — деп Асуанче 8 шак дургузунда чораан соонда журналистерниң ниити бодалын илереткен.

АЛЖИРДЕ БАЙДАЛ

АЛЖИР. СЭТА-ның корреспондентилери Е. Попов биле А. Токарев оларның дамчыдып турары болза:

Кабилияда (Алжирниң даглыг району) удурланышкак күштерниң чазакка удур демиселиниң түннелинде тургустунуп келгеи чаа, политиктиг кризистиң айыылы-биле холбаштыр Улус Демократтыг Алжир Республиканың Национал хуралының октябрь 3-түн эртенинде чыылдырган аялчет чок сессиязы онза бүрүн эргелерни чурттуң чазаанга тыпсыр дугайында шиитпирни хүлээп алган. Национал хуралдың депутады турган Аит Ахмед болгаш эм чедиги шериг округунуң командылакчызының албанындан дүжүткен, полковник чораан Моханд у эль-Хадж ол демиселдиң эгелекчилери болганнар. Ол даглыг областың экономика талазы-биле бергелерни, ажыл чок болгаш чоннуң түрецги чоруун, чоннуң янзы-бүрү белүктериниң ортузунга колонизаторларның он-он чылдарда нептередип келген националисчи, өөзөннешкек чоруктуг ажыглап алгаш, «социалистиг күштериниң фронтузунуң» удурткулары бис дижир ол кижилер сентябрь 30-де чазакка удур чыскаалды организастаан болгаш олче тараачыннарны, а ол ышкаш чедиги шериг округунуң чамдык кезектериниң солдаттарын хаара тутканнар.

Удурланыкчыларның демисели чедиишкин чок болган, ынчангаш ол-ла хуннуң кежээзинде Кабилиядa болгаш оон административтиг төвү — Тизи-Узу хоорайга дувурээзин чок байдалды катап тургускан.

Удурланыкчыларның үүлгедиглери оларын күзеп турган түннелдерингe четпээн болгаш оларны чурттуң өске районнарын детківзөн-даа болза, Алжирде байдал шыңгыы болуп артпышаан. Удурланыкчылар чурттуң иштинде бүдүрүлгелерни болгаш черни национализастаар талазы-биле чазактын чоруткан хемчеглериниң түннелинде эрге-сонуургалын чидиргеи кижилернин болгаш революстуг Алжирге өөзөннешкек даштыкы күштерниң деткимчезин алырын кордап турар.

Национал-хосталга фронтузунуң (НХФ-нуң) активиниң тургустунган байдалдың айыылы-биле холбаштыр октябрь 2-де болган национал конференциязы конституциянын 58 болгаш 59 үүлдерин өзугаар онза бүрүн эргелерни чазакка тыпсырын база серемчилелдиң комитеттерин болгаш улусчу милицияны тургузары-биле далаштыг хемчеглерни алырын НХФ-нуң политбюрозундан негээрин Национал хуралдан дилеп турар шиитпирни хүлээп алган. Хоорайның квартал бүрүзүнде болгаш коммуна бүрүзүнде ам безин тургузуп эгелей берген серемчилелдиң комитеттери НХФ-нуң контролюнга турар. Эргежок чугула таварылга болганда ол комитеттер чепсекти алыр болгаш улусчу милицияның база армияның дайынчылары-биле кады алжир улустуң революстуг чаалап алышкыннарынга кандыг-даа халдаашкынга төлептиг ойтур шавыышкынны бээр.

Таңныыл

РАССКАЗ

Коргулчун дег каразымаар булуттар-биле дескилежип алгаш, чаашкының шыыладыр, дымырадыр кудуп тура хүнзөн кудай кежээликтей барып аяскан. Мурнуу-барының үүкте улуг дагның теве мөгени дег бизен хаяларлыг, кертилектерлиг сиртиниң артында кызыл хаяа хереп турупкан. Хүннүн ол ашкан черинче көрүп турарга харын ол даг артында, бир-ле ырак черде, өрт үнген, оон чалбыыжы дээрже шаштыгын үне берген чүве дег сагындырар.

Район төвүнде күрүнениң тараасайгарылга баазазының тараа хүлээп алыр черинге ол хүн, оон мурнунда хүннер ышкаш ындыг бачымчымыштыг ажыл болбаан. Каш-ла машина тараа кирген. «Чайын-на мынчаар чаап турбас кудайыл бо, ам чагганының ажыы үүү боор, тараа-будаа ажаалдазынга доктармоондак ужураштырар, хей чүве-дир ийин» деп, тараа хүлээп алыр черниң таныыылы Сендиваа ол хүн каш-даа катап ынчаар чугааланган.

Кежээликтей бир колхозтан беш машина келген. Сендиваа хаалганы шыгырады ажыдыпкаш, кузовтарының кырын брезент-биле шып каан машиналарны санай аарак көрген. Олар малгашты чаштатпышаан, херим иштинде дензиже углай шуужуп алган чоруп турганнар.

Шоолуг-даа ур болбаанда демги машиналарның башкылыы чүүгүн дүжүрүп, чиигеп каапкан бо салчып келгеннер. Моон мурнунда чылдар ышкаш, тарааны машиналан хүүрек-биле эжер эвес, складка маңнап келирге саадал чокка-ла дүжүре кааптар болбаазын техникалар барда ынчанмайн канчаар. Чеже-даа машина болза оларның чүүгүн каш-ла минута иштинде дүжүре кааптар. Дөрт машинаны үндүре каапкан. Кезек болганда, эн сөөлгү машина бо-ла карак-кулак чок диріледип чоруп орган. Херим аксынга доктаар ужур чок хире боорга, Сендиваа холун өөр көдүргеш, «Тур!» деп кый дей каапкан. Хилирээн-дулүрээн «адугуузун» ажиктен үне маннай бээр чыгам чорааш, чаашкынга малгашталган черни кыдырык дугуйлары-биле сүвүре эштирбишаан, тормозтай чоруй, хөөннүг-хөөн чок тура дүшкен.

— Чоп кончуг эшкенендирерин ол—дигеш, дугуйлан тептинип, бедиктенгештин, таңныыл баштай кузов кырын харап көрген. Оон кабина иштин бакылай берген.

— Бо чүн боор?— диген соонда, олут адаандан дөрт булунналчак резин лентаны ушта соп эккелген.— Чүге мындыг ылым-чылым апарган олуруп турарың ол, мону кайын алдың дидир мен?—деп чанчаттынгаш, чолаачының кырынга-ла бергеи.

— Кайын алыр боор, бодумнуу-ла-дыр — деп, оозу шагжок харыылаан.

— Эрте дээре чугаалап, бурууну билин. Мээ-нии, мээ-нии деп алган мон. Бистий транспортёрларывыстын бирээзинин лентазы-ла-дыр.

— Мээнии эвес, эжимнии-дир ийин.

— Ча, мегелеве! Кулаш хирени үзе кезип алган-дыр сен, көрүн бе. Ол-бо будулдурба. Бурууну дүрген билинмес болзуңза хоржок — деп, таңныыл шыңгыы чугаалаан.

Чолаачы улуг тыңгаш:

— Бурууулуг болдум, угбай. Бистин колхозтун шанында бир транспортёрнун лентазы чолдак, аңаа улап аар дээш аптым ышкажыл, хайлыг.

Машиназын херим иштинге тургустуруп каапкаш, чолаачыны директорга чедире берген. Чолаачыны-даа аңаа шаанга-ла киргеннер. Складтарда кандыг херекселдер чок дээр. Сендиваа оларның шуптузун беш салаазы дег таныыр. Оларда им-демдек-даа чок, та канчап эндевес чүве. Хары алдан ашкан. Ынчалза-даа оон черле чиик, капшагайы, карактарының көскүзү, кулактарының дыннангыры аажок. Кандыг кончуг сөөгү быжыг кадай ыйнаан. Сендиваа хей уругларның иезин. Олары шуптуу-ла өглүг-баштыг, ажы-төлүг. «Күрүненің өнчүхөренгизин карак огу дег камнап карактаар моор, уругларым» деп, улуг-биче ажы-төлүн аажок чагып сургаан олурар.

— Чүге пенсияже үнмес сен. Чылыг-чырык бажыңга буттарыны хере тепкилепкеш, күрүнеге азырадып чыдар болзуңза эки-дир ийин. Оолдарын, уругларын база шуптузу-ла өглүг-баштыг, бай-шыырак чурттан орарлар болгай—деп, чамдык кижилер Сендиваага бо-ла чугаалай берген турар.

— Кыраан-чөнзөн эвес мен. Пенсияже үнерин далашкаш канчаар. Күрүнемге, чонумга ажык-дузалыг ажыл-херекти, улуг-хуумну ам-даа кирип бээр мен — диген сөстери-биле ол дуй шаап каар.

Ол-ла ынчап дувүреп турда, карангылап калган, күскү дээрде эрме-тик чок сылдыстар чидидир көрүп алган кылайып тургулаан.

Херим аксының кыдыында бичии бажынчыгашка кирип келгеш, сайгылгаанны кызыскаш, от салып олурда, хеймер күдезинин иезин Чолдак-кадай ногаан баалыныг донгуу тудуп алган бо кирип келген.

Кудашкылар бот-боттарынче удур-дедир хүлүмзүржү көрүшкеш, амыр-менди солушканнар.

Мында изиг шай бар—дигеш, донгуузун тутсу каапкан. Оозу ону плита кырынга оожум салып каан.

— Бөгүн бады келдиң бе?

— Девин чаа келгеним ол-дур ийин — дигеш, сандайга олуруп алган.

«Мал-маган семис-чаагай, ыткуш өршөөлдиг-дир бе, эки тур сидер бе?» деп айтырыглар салырга, Чолдак-кадай кудазы эптин сургей харылай дыртып каан.

Чолдак-кадай ирейи-биле кады кедээр Ооругда колхоз хою кадарып турар. Ол ийи кудалышкы кадайның ындазында черле бот-боттарының сагыш-сеткилинге таарышсынганы аажок. А хевир-байдалы, дурт-сыны дээрге мырынай ангы дивес силер бе! Чолдак-кадай чолдак сынныг, ырай чоон, семиссимзөр, чүсүк ышкаш бичии дандаш думчуктуг, бажынын дүгү даъс кара, арныныың хевири доора калбаксымаар. Сендиваазы узунзумаар дурт-сынныг, арганн мага-боттуг, кырлаң хаайлыг, узун шөйбек арынныг, бажының дүгү ак өшкү-ле. Кудашкылар ийилөөн чаңгыс черге хөөрежип олурупканда, бир донгуу шай безин дораан-на божуй бээр, бот-боттарын хүндүлежири аажок. Чолдак-кадай район төвүнге ындахаяа чорук кылып келгенде, кудазынга куруг келбес. Чайын өреме, саржагны, кыжын донуруп каан сүттү, борбак эътти дергилеп экээр. Сендиваа база-ла «кара алк харыылыг» деп ышкаш, шай, таапкыны саткаш, хавын дуптей дыртып бээр.

— Сени солуур кижинин келири элек чүве бе, кудагай?

— Даарга, эртенгинин 8 шакта кээп солуур болгай.

— Тараа-даа үзүк-соксаал чокка урдунуп-ла турар чүве ыйнаан, але?

— Чүү дээр ону дун, хүн дивейн келир чүве-дир ийин. Бөгүн харын бо кудай баксыраан, шоолуг келбеди. Каан хүннерде машиналар каржып, солчуп-ла турар болгай, кудагай — дигеш, стол кырында турган кырлыг шил стаканны чүй шаапкаш, сүттүг, хоюг сарыг шайны кудуп алган. Бичии шкаф иштинден кара сумка үжүлгаш, оозундан шаажаң аяк эккелгеш, аңаа шайны куткаш, кудазының мурнунга, стол кырынга тургузуп каан. Оон ол дашкаар үнүп, кезек дыннаалап туруп-туруп, ыыткыр чөдүргүлээш, кирип келген. Кудашкылар-да чинсарыг шайны аартааш олурупканнар.

— «Авам бурундаа дүне бир оор тудуп алган» деп Суван кеним чугаалады. Тараа оорлап чыдар чүү адам ындыг куурумчу боор, чуг?

— Таптыг-ла дүн ортузу чүве. Чаашкын чаап кээр орта улуг хат хадааш, үзе хадып каапкан. Аът кулаа көзүлбес карангыда складтар чанынга кылаштап чор мен ийин он. Даштыгаа дөңүлештир оваалай төккеш, кырын брезент-биле шып каан хөй тараа база бар чүве. Бир склад азыынга кылаштап келгеш, мурнунга турган улуг-ла кара кижиге үзүптер частым. «Кымыл бо?» дээримге ыыттавайн, бир-ле чүве-биле мени чандыр мергедээш, салып ынай болуп чыдыр. Дүүргем-биле бажын ажыр боолаптым. «Тур! дезер болзуңза ол черинге чыттыр адып кааптар мен!» дээримге, ам харын хөөннүг-хөөн чок туруп алды. «Херим аскында бажынче кылаштап олур!» дигеш, сүрүп алгаш чоруптум. Маңаа киирип келгеш көөрүмге, дыт дег узун, кончуг-ла күдер-шыырак мага-боттуг аныяк ер болду. Бо азыгга холун көдурткеш тургузуп алдым. «Өршөөл көр, мени салып чорудувут, күжүр угбам. Чеже акша күзей-дир сен ам дораан берейн» деп бо-ла-дыр. Адыр-дүүргемниң чамыктарын аңдарып, олче шыгаай туткаш: «Мени хөлилээр диве, сеңээ хөлиледи кижи мен эвес боор мен харын! «Бичии-ле шимчээр болзуңза шорун, өкпе-баарыңче хөме тутсуптар мен» дидим. Хензиг-ле өскээр көрүп, эзгер болзумза мени кайын чай алындырар, соп-ла каар ыйнаан.

— Кортпазыңны але уруг, кандыг кончуг чүрекки кижи боор сен — деп, Чолдак-кадай кудазының чугаазын дооратган үзе кирген.

— Караамны оон хензиг-даа ыратпайн, бир холум-биле телефонну тудуп алгаш, шагдаа черинче дораан-на медээлептим. Удатқан чок даштын машина дагжап келди. Шатдаалар кирип келирге харын уламна дидимнени берген кончуп турмен. Чолдак херектээжинин адаанда шоодай куржанып алган де даан. Идиинин хөнчүзүндан кончуг улуг бижек база тып алганнар болгай. «Улус тараа дээш дүнени дүн дивейн, уйгу-чыдын чок ажылдап турда, сен куурумчу, мангыс оорлап турар де! Бо тараа өскенин эвес, дөмей-ле бодувустун-лур, билдиң бе, ынчангаш бодунну болун оорлап турарың ол-дур ийин ажырымчы, аяа долбаан чүве» деп, черле дивээним чок.

Чолдак-кадай шаажанда шайын сөдүр тургузуп каан:

— Шынап-ла ана чаа-ла сөглээн-дир сен але, уруг — диген.

— Ак-сеткилдиг эвес чорук-биле амыдырап, мангыстап чоруур, күрүнеден оорланып турган байыырын бодаар мындыг кижилер турар боор чүве-дир ийин. Бак үүлгедиг кажан-даа бастынмас, чажыртынмас, дөмей-ле илереп, кестү бээр — деп чугаалаш. Сендиваа ханада азып каан турган боозун дүжүрүп алган.— Мен биче кылаштаан келийн, куда — дигеш, ол үне берген.

Таныыл кижинин ажылы харыысалгалыг-даа, берге-даа ажылдың бирээзи. Аңаа кызыгаарда хайгыылчы ышкаш дыннангыр кулак, кескү карак, дидим чорук негеттиннер.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Микроскоп-биле көргени

Чугдунмаан ногааларда, каттарда болгаш чимистерде халдамырлыг аарыгларны — дизентерияны, ижин, тивин, уругларның ижин тоолгадыр аарыын болгаш кыжа курттарның чуургаларын тарадыр микробтар бар.

Ногааларны, каттарны болгаш чимистерни чиир мурнунда эки чунар!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

АГААР ДОЙДУС

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, чаашкын черле чок хүн болур. Хат ой-тавында, чамдык черлерге дыңыг. Агаарның температуразы: республикага — 10—15, а Кызылда — 13—15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Оожургал болбас» 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гаврош» 11.15, 1.15 шактарда. «Зң-не оожум поезд» 3.15, 5.15 шактарда. «Аас-кежик чок амыдырал» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бешки килдис» 2.30, «Римниң каникулдары» 4.30, 6.30 шактарда. «Ронко болгаш оон акыдүмалары» (ийиги серия) 8.30 шакта.

«ВОСТОК»: «Дүнеки базымнар» 3.15, 7.15, 9.15 шактарда. «Сентябрьның дүнезинде» 5.15 шакта.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчуу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология кылдыгының 37 — 13; харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал кылдызының 25—38, 23 — 54, улегпүр бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал кылдызының 22 — 64, зааза, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал кылдыстеринин 21 — 27, иштики информация кылдызының 20—60, бухгалтериянын 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солуп келбейи барганда 32 — 75 телефонче болгаар.

ТС—01380. Культура министерствозунуң типографиязы